

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

МАРШАЛОК ТАРАС ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 336.02:338.24

**ФІСКАЛЬНА ПАРАДИГМА АНТИЦИКЛІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Тернопіль – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Десятнюк Оксана Миронівна,
Тернопільський національний економічний університет,
проректор з науково-педагогічної роботи
(міжнародна діяльність та інноваційний розвиток)

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Пасєнко Тетяна Василівна,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри фінансів

доктор економічних наук, професор
Сідельникова Лариса Петрівна,
Херсонський національний технічний університет,
завідувач **кафедри фінансів, банківської справи та страхування**

доктор економічних наук, професор
Швабій Костянтин Іванович,
Університет державної фіскальної служби України,
директор Навчально-наукового інституту економіки, оподаткування та митної справи

Захист відбудеться 03 вересня 2020 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 у Тернопільському національному економічному університеті за адресою: 46009 м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46009 м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий 03 серпня 2020 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

Т. О. Кізіма

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Фінансова та політична нестабільність, торговельні війни, гуманітарні проблеми, фіскальні дисбаланси, які виникають у глобальному просторі, призводять до порушення політичної, економічної та соціальної рівноваги у світі. Причинами таких негараздів є фінансові кризи, які найбільше впливають на рівень розвитку як окремих країн, так і світу загалом. Такі кризи призводять до порушення світової стабільності, катастрофічних економічних та гуманітарних наслідків, уповільнення економічного розвитку, рецесії, зниження рівня добробуту громадян, банкрутства країн і втрати ними фінансової незалежності. Саме тому дослідження причин виникнення і наслідків існування економічних циклів, механізмів управління ними є надзвичайно актуальним в сучасних умовах.

Детермінантою формування успішної стратегії економічного розвитку, подолання фінансових криз і досягнення соціально-економічної рівноваги є конкретизація ролі фіскальної політики в управлінні економічними циклами у глобальному вимірі та Україні зокрема. Ефективне використання інструментів фіскальної політики у процесі антициклічного регулювання економіки сприяє подоланню криз, згладжуванню їхніх коливань, забезпечує рівновагу та досягнення економічного розвитку у більшості країн світу. З огляду на це, формування фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки і розробка дієвих механізмів такого регулювання є надзвичайно актуальними завданнями, вирішення яких сприятиме швидкому й ефективному соціально-економічному розвитку України.

Вагомий внесок у дослідження проблеми циклічності економіки зробили такі вчені: Т. Атвуд, Дж. Вейд, Р. Галяутдинов, У. Гершел, У.-С. Джевонс, П. Дуглас, К. Жюгляр, Дж. Кітчен, Ф. Кідленд, М. Кондратьєв, С.-Дж. Лойд, Е. Лодердейл, К. Маркс, А. Маршалл, Т. Мальтус, У. Мітчелл, Г. Мур, У. Н'юмар, Ч. Плесер, Е. Прескот, С. Ракет, Д. Рікардо, П. Самуельсон, У. Свен, Ж. Сісмонді, Р. Солоу, П. Сорокін, Т. Тук, М. Туган-Барановський, Г. Торнтон, К. Хайд, Й. Шумпетер.

Водночас питання антициклічного регулювання економіки, досягнення економічної рівноваги за допомогою інструментів фінансової політики держави загалом і фіскальної зокрема вивчали такі провідні зарубіжні науковці: М. Алле, Ф. Блок, М. Вебер, К. Віксель, У. Годлі, Дж. Гуо, П. Дуглас, Ф. Енгельс, М. Еспіноза-Вега, В. Зомбарт, Н. Калдор, К. Кассель, ДЖ.-М. Кейнс, К. Кумар, К. Куттс, Ф. Кріппс, Е. Ліндаль, Е. Лундберг, Х. Мінські, Г. Мюрдаль, В. Нордхаус, Б. Олін, Ф. Перру, А. Пігу, Дж. Робертсон, В. Рошер, П. Самуельсон, У. Свен, Р. Солоу, Дж. Стігліц, А. Сміт, П. Сраффа, М. Спенс, Дж. Тобін, М. Фезерстон, М. Фрідман, Р. Хоутрі, Р. Харрод, Е. Хансен, Дж. Хікс, Дж. Чемберлін, С. Чатеррі.

Проблеми вітчизняної фіскальної політики та антициклічного регулювання економіки висвітлені у працях В. Андрущенко, О. Бадрака, І. Богдана, Т. Богдан, А. Гальчинського, В. Дем'янишина, О. Десятнюк, О. Длугопольського,

Г. Дмитренка, О. Єфімової, В. Зимовця, Ю. Кравчука, А. Крисоватого, П. Круша, В. Козюка, О. Лактіонової, Д. Лук'яненка, С. Онишко, Т. Паєнтко, А. Поручника, В. Сацика, Л. Сідельникової, Я. Столярчука, В. Суторміної, В. Федосова, К. Швабія, П. Юхименко.

Незважаючи на значні теоретичні напрацювання вчених у межах окресленої наукової проблематики, досі залишаються невирішеними питання формування такої фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки, яка забезпечуватиме не лише ефективне подолання економічних загроз, а й сприятиме розвитку країни на довгострокову перспективу, відповідатиме принципам безпеки і знижуватиме вплив зовнішніх та внутрішніх ризиків на економіку України.

Актуальність і необхідність формування обґрунтованих універсальних підходів до побудови фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки визначили вибір теми дисертаційної роботи, її мету, об'єкт, предмет і структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри податків та фіскальної політики Тернопільського національного економічного університету: «Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку» (державний реєстраційний номер 0112U007882), де автором обґрунтовано важливість фіскальних інструментів при управлінні економічними флуктуаціями; «Формування фіскального простору України в умовах глобалізаційних дисбалансів» (державний реєстраційний номер 0116U002498), де виокремлено потребу формування фінансових резервів держави для ефективного управління економічними дисбалансами; «Напрями формування податкової політики України в контексті фіскальної децентралізації та розширення бази оподаткування» (державний реєстраційний номер 0115U002335), де запропоновано шляхи підвищення ефективності державної політики фіскальної децентралізації в Україні. Дисертаційна робота також виконана у межах науково-дослідних робіт кафедри податків та фіскальної політики: «Фіскальний простір сталого соціально-економічного розвитку держави» (державний реєстраційний номер 0111U010359), «Фіскальні виклики та асиметрії в умовах трансформації публічних фінансів: українські реалії» (державний реєстраційний номер 0117U000146), в яких автором обґрунтовано потребу вдосконалення фіскальної політики України в процесі антициклічного регулювання економіки.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних домінант формування фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки і розроблення науково-практичних рекомендацій щодо ефективного використання фіскальних інструментів у процесі соціально-економічного розвитку України.

Для досягнення окресленої мети визначено такі завдання:

– обґрунтувати теоретичну концептуалізацію фінансової політики держави та економічних циклів для визначення їхньої ролі в суспільних процесах країни;

– розкрити наукові засади антициклічного регулювання економіки з метою виокремлення його особливостей, принципів та інструментів для побудови фіскальної парадигми;

– проаналізувати роль і місце фіскальної політики у фіскальній парадигмі антициклічного регулювання економіки для обґрунтування підстав щодо вибору оптимальної моделі управління економічними циклами в країні;

– ідентифікувати детермінанти реалізації фіскальної та монетарної політик у ході антициклічного регулювання економіки;

– систематизувати методологічні підходи до аналізу причин виникнення економічних циклів і методи управління ними з метою виокремлення ефективних напрямів забезпечення соціально-економічного розвитку країни;

– виділити структурно-функціональні компоненти фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки у процесі досягнення економічної рівноваги та подолання економічних криз;

– здійснити моніторинг використання фіскальних інструментів при формуванні фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки;

– проаналізувати фіскальні заходи антициклічного регулювання економіки в країнах світу з метою імплементації найбільш ефективних у вітчизняну практику реалізації фіскальної політики;

– оцінити сучасні вітчизняні тенденції у фіскальній сфері в процесі соціально-економічного розвитку;

– провести аналіз дієвості застосовуваних фіскальних інструментів соціально-економічного розвитку в Україні щодо подолання економічних дисбалансів і досягнення зростання рівня добробуту громадян;

– оцінити ефективність політик фіскальної децентралізації та консолідації для забезпечення економічної рівноваги як окремих територій, так і України загалом;

– виокремити методи досягнення фіскальної стійкості, які сприятимуть пришвидшенню ефективних економічних процесів в Україні;

– обґрунтувати переваги та недоліки фіскальних правил і перспективи їхньої імплементації у вітчизняну практику антициклічного регулювання економіки;

– сформуванню модель поведінки державних фіскальних інституцій щодо швидкого реагування на загрози та ризики економічного і соціального характеру;

– змоделювати вплив інструментів фіскальної політики на макроекономічне зростання та економічну кон'юнктуру в країні з метою виявлення необхідних параметрів фіскальної парадигми для досягнення високих показників зростання рівня економіки;

– обґрунтувати напрями підвищення ефективності вітчизняних фіскальних інститутів для забезпечення дієвості фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки.

Об'єктом дослідження є процес формування та реалізації фіскальної політики в умовах економічних циклів.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні засади формування фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки в Україні.

Методологія та методи дослідження. Для досягнення визначеної мети та вирішення окреслених завдань використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, застосування яких забезпечило ґрунтовність, об'єктивність і достовірність поданих у дисертації положень і сформульованих висновків. Методологічною основою дисертаційної роботи є фундаментальні положення теорій циклічності економіки, фінансів та фіскальної політики. Зокрема, у дисертації використані такі методи: систематизації та узагальнення (при концептуалізації, окресленні генезису й архітектоніки економічних циклів, фіскальної політики та антициклічного регулювання економіки); наукової абстракції й експлікації (при висвітленні понятійно-категоріального апарату дослідження); аналізу, синтезу, індукції, дедукції (при дослідженні впливу фіскальної політики на економічні коливання); типологізації (при виокремленні детермінант використання інструментів фіскальної політики антициклічного регулювання економіки); історико-логічний (при визначенні передумов і чинників формування нових підходів до фіскальної політики в процесі забезпечення економічної рівноваги в країні); інституційний (при дослідженні інституційного фіскального середовища антициклічного регулювання економіки в Україні); ризикології (при розробці напрямів зменшення ризиковості настання економічних криз); порівнянь (при оцінюванні ефективності видів і типів фіскальної політики в процесі забезпечення економічного розвитку); економетричного моделювання (кореляційно-регресійний аналіз – при встановленні залежностей між податковими надходженнями, видатками зведеного бюджету, боргу держави та їхнього впливу на економічне зростання в Україні; методи описової статистики та візуального аналізу – при виявленні асиметрій економічного розвитку в Україні та країнах світу).

Інформаційною і фактологічною базою дослідження є законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти України, монографічні дослідження і наукові публікації вітчизняних та зарубіжних учених з проблематики фіскальної політики, економічних циклів та антициклічного регулювання економіки, звітні дані й інформаційно-аналітичні матеріали Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Євростату, Державної служби статистики України, Державної фіскальної служби України; матеріали науково-практичних конференцій, форумів, круглих столів, симпозіумів, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у системному вирішенні важливої науково-прикладної проблеми – розробленні теоретико-методологічних засад фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки та виробленні науково-практичних рекомендацій щодо визначення стратегічних пріоритетів реалізації фіскальної політики в Україні у процесі забезпечення економічного розвитку країни та підвищення рівня добробуту її громадян.

Основні положення дисертації, які мають наукову новизну, полягають у такому:

вперше:

– сформовано теоретико-концептуальний підхід до розкриття сутності квазіфіскальної політики як політики, яка здійснюється урядом країни у фіскальній сфері та полягає в неефективному й необґрунтованому, а часто – популістичному, використанні фіскальних інструментів для створення тимчасової позитивної економічної ситуації. Це дає змогу виявляти та запобігати фіскальним процесам, які суперечать законам економічного розвитку – загрозливому для економіки рівню боргової залежності, надлишковому податковому навантаженню, дефіциту та неефективному розподілу видатків бюджету;

– розроблено комплексний теоретико-методологічний алгоритм, який відображає вплив інструментів фіскальної політики на економічну кон'юнктуру в країні та полягає у формуванні чотирьох сценаріїв використання податкових, видаткових і боргових інструментів держави для досягнення економічної рівноваги. Реалізація такого алгоритму і використання виокремлених сценаріїв у процесі реалізації фіскальної політики дасть змогу державі впливати на цінову політику для врегулювання попиту та пропозиції в країні;

– запропоновано науково-методологічний підхід до формування фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки на основі виокремлення її суб'єктів (держава; суб'єкти господарювання; громадяни; інвестори), об'єктів (економіка; соціальна сфера), інститутів (нормативно-правові, економічні, політичні та суспільні інститути), інструментів (видатки держави; податкові надходження; державний борг), методів (дискреційна стимулююча і стримуюча фіскальні політики; недискреційна фіскальна політика автоматичних стабілізаторів), способів (антициклічна та проциклічна фіскальна політики; квазіфіскальна політика), цілей (обґрунтовані параметри державних видатків; прийнятний рівень державного боргу; оптимальне податкове навантаження; збалансований бюджет держави) і мети (довготривалий соціально-економічний розвиток країни). Використання запропонованої парадигми сприятиме економічному розвитку та зростанню добробуту громадян у країні, а також дасть змогу вчасно виявляти зовнішні та внутрішні загрози економічного, соціального, екологічного, безпекового та іншого характеру;

– побудовано модель впливу інструментів фіскальної політики на економічне зростання в країні, яка базується на застосуванні економіко-математичних підходів до оцінювання впливу податкових надходжень, видатків і боргу держави на динаміку ВВП. Така модель дає можливість виявляти необхідні параметри фіскальної політики (об'єктивний рівень податкового навантаження, розмір видатків бюджету та державного боргу) для досягнення показників зростання економіки в країні;

удосконалено:

– категорійно-понятійний апарат дослідження через обґрунтування змісту поняття «антициклічне регулювання економіки» як процесу політичного,

соціального та економічного характеру, що проводиться наддержавними, державними й приватними інститутами щодо використання недискреційних (автоматичних стабілізаторів) і дискреційних (боргових, дохідних, видаткових та грошово-монетарних) фінансових інструментів для подолання економічних криз, забезпечення соціально-економічного розвитку та запобігання «перегріву» економіки. На відміну від існуючих, таке трактування розширює уявлення про антициклічне регулювання економіки і дає змогу більш ефективно використовувати інструменти фіскального характеру з метою подолання економічних дисбалансів;

– теоретико-методичні підходи до оцінювання ефективності фіскальних заходів держави у процесі подолання економічних криз, досягнення економічного зростання та забезпечення можливості передбачення кон'юнктурних змін в економіці країни. На відміну від існуючих, запропоновані підходи враховують екзогенні та ендогенні ризики не лише економічного, а й соціального, екологічного, релігійного і політичного характеру, що впливають на ефективність прийняття рішень у сфері фіскальної політики на різних стадіях економічного циклу;

– систему важелів податкового, видаткового та боргового впливу на вироблення найбільш ефективних шляхів подолання економічних криз, яка базується на розробленій моделі поведінки суб'єктів фіскальної політики при здійсненні антициклічного регулювання економіки та спрямована на досягнення економічної рівноваги. На відміну від наявних, така система дає змогу передбачати соціально-економічні загрози розвитку країни;

– інституційно-регуляторні критерії оцінювання ефективності фіскальних відносин у сфері антициклічного регулювання економіки країни, які дають можливість виокремити недоліки соціально-економічного характеру, що призводять до сповільнення темпів економічного розвитку та зниження рівня добробуту громадян. На відміну від існуючих, такі критерії дають змогу ідентифікувати найбільші загрози функціонування державних фіскальних інститутів – зловживання повноваженнями, недоброчесність, відсутність належного контролю за їхньою діяльністю з боку суспільства і наддержавних інституцій;

набули подальшого розвитку:

– наукові підходи до ідентифікації економічних циклів на основі розробленої імітаційної моделі, яка дає змогу візуалізувати висхідні, постійні та низхідні економічні тренди, тривалість і крайні положення стадій економічного циклу в країні. Використання інструментів фіскальної політики за таких підходів дає змогу більш ефективно реагувати на негативні тенденції в економіці, пришвидшити темпи подолання економічних криз, досягти економічного зростання та швидкого «заспокоєння» економіки в умовах «перегріву»;

– ідентифікація показників соціально-економічного розвитку України, що базуються на аналізі додатково запропонованих критеріальних значень фіскальних та макроекономічних індикаторів. Це дало змогу виокремити етапи економічного розвитку та економічні цикли, а також обґрунтувати пріоритетні

заходи державного регулювання, що максимально сприятимуть економічному розвитку країни та зростанню добробуту громадян у майбутньому;

– науково-теоретичні підходи до визначення напрямів реалізації фіскальної децентралізації та консолідації в Україні на основі побудови логічних взаємозв'язків між ними, а також виокремлення їхніх позитивних і негативних сторін, що дало змогу виокремити найбільш дієві заходи удосконалення політик децентралізації та консолідації для підвищення фінансової стійкості в країні та забезпечення позитивної динаміки соціально-економічного розвитку регіонів;

– теоретичне обґрунтування необхідності імплементації таких фіскальних правил у вітчизняну фіскальну практику, як боргове правило, правило збалансованого бюджету, правила бюджетних витрат і доходів. Це дало можливість виокремити переваги, недоліки та ризики застосування таких правил і довести, що їхнє використання ефективно вплине на очікувані зміни в економіці країни, дасть змогу підвищити відповідальність державних органів управління у сфері макроекономічної політики.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних положень фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки та розробці практичних рекомендацій щодо реалізації ефективної фіскальної доктрини України.

Одержані в процесі дослідження наукові результати прийняті до впровадження Департаментом податкової політики та нагляду за фіскальними органами Міністерства фінансів України (довідка № 11000-11/866 від 1.10.2019 р.), Державною фіскальною службою України (довідка № 26-01-03-14/11 від 3.10.2019 р.), Тернопільською обласною радою (довідка № 09-1138 від 8.11.2019 р.), Івано-Франківським регіональним відділенням Асоціації міст України (довідка № 168/а від 30.09.2019 р.), Головним управлінням Державної податкової служби України в Тернопільській області (довідка № 102–12/19 від 9.12.2019 р.). Основні положення та результати дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін «Податкова система», «Податковий менеджмент», «Податки та фіскальна політика», «Податкова політика» (довідка № 126-28/1967 від 31.10.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Всі наукові результати і положення наукової новизни, що наведені у дисертації та виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї та положення, які є результатом власних розробок автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію на таких міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях: «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2012 р.); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 2014 р.); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації»

(м. Тернопіль, 2015 р.); «Економіка України в умовах сучасних геополітичних трансформацій» (м. Львів, 2015 р.); «Фінансово-банківські та адміністративні послуги: проблеми управління та перспективи розвитку» (м. Тернопіль, 2015 р.); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 2018 р.); «Зовнішньоекономічна діяльність: податки, митне регулювання та інституційні зміни» (м. Харків, 2018 р.); «Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи» (м. Одеса, 2018 р.); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 2019 р.); «International Conference on Advanced Computer Information Technologies ACIT'2019» (м. Чеське Будейовіце, 2019 р.); «Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір» (м. Тернопіль, 2019 р.).

Публікації. Основні наукові положення, висновки та результати дисертаційної роботи опубліковано у 36 наукових працях, у тому числі: одноосібній монографії, 1 розділі у колективній монографії; 23 наукових статтях, з яких 21 стаття – у наукових фахових виданнях України (з них 10 – у виданнях, внесених до реєстру міжнародних наукометричних баз); 1 публікація – у періодичному науковому виданні іншої держави (Росія); 1 публікація – в іншому науковому зарубіжному виданні (США). 11 публікацій за матеріалами міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій. Загальний обсяг опублікованих праць становить 49,5 д. а., з них автору належить 44,65 д. а.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 462 сторінки, з них 375 сторінок основного тексту. Дисертація містить 10 таблиць, 66 рисунків та 23 додатків на 46 сторінках. Список використаних джерел налічує 397 найменувань на 40 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «**Теоретико-організаційні засади фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки**» обґрунтовано теоретичну концептуалізацію фінансової політики держави та економічних циклів, розкрито наукові засади антициклічного регулювання економіки, проаналізовано роль і місце фіскальної політики у фіскальній парадигмі антициклічного регулювання економіки, ідентифіковано детермінанти реалізації фіскальної та монетарної політик у процесі антициклічного регулювання економіки.

З метою визначення теоретико-організаційних засад фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки, здійснено теоретичну концептуалізацію фінансової політики держави та досліджено природу економічних циклів. Це дало змогу виокремити п'ять сценаріїв економічного тренда в державі. Перша модель відображає економічний розвиток з однаковими за тривалістю, глибиною та висотою крайніх змінних значень стадій економічного циклу; друга модель економічного тренда також вказує на висхідну траєкторію, проте за такого сценарію спостерігається більш неоднорідна динаміка, що виявляється в різних

показниках крайніх пікових точок, неоднаковій довжині хвиль; третя модель тренда ілюструє ситуацію, за якої не відбувається жодних якісних економічних змін, лише наявні періодичні спади та підйоми, основні макроекономічні показники зростають/знижуються мінімально, кризи повторюють одна одну з певною періодичністю, а тривалість циклів фактично однакова; четверта модель тренда відображає ситуацію, за якої в країні відбувається економічний спад: рівень ВВП постійно зменшується, добробут громадян знижується, погіршується інвестиційний клімат, незважаючи на повторювані етапи циклу, часткове поживлення економіки й постійно повторювані з однаковою періодичністю стадії рецесії та економічної депресії; п'ята модель окреслює найбільш небезпечну економічну ситуацію, коли економіка країни повністю розбалансована, а економічний тренд має постійну тенденцію до зниження. В результаті проведеного дослідження доведено, що використання таких сценаріїв дає змогу сформулювати ефективні шляхи антициклічного регулювання, здатні допомогти країні подолати негативні наслідки, пов'язані з циклічністю економіки.

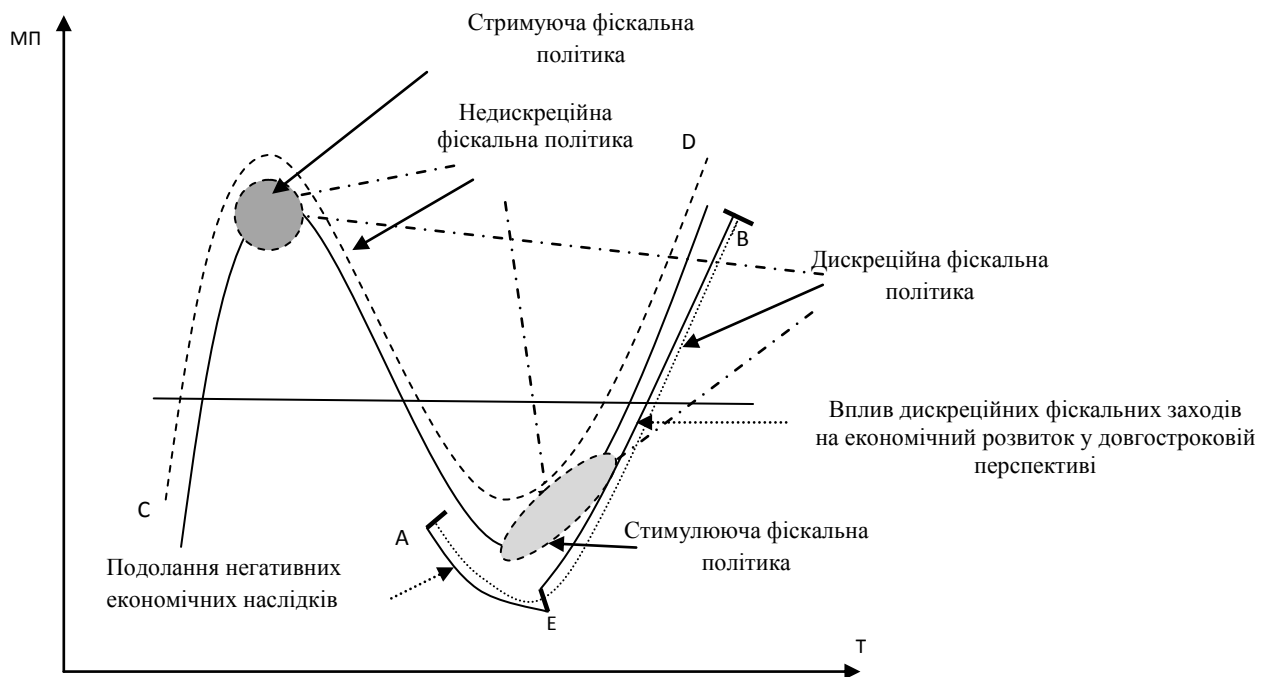
На основі здійсненого аналізу сутності фінансової політики держави та фіскальної політики зокрема визначено їхню місію, яка полягає в забезпеченні підвищення рівня життя громадян, економічного зростання та подоланні економічних дисбалансів. Встановлено, що запорукою ефективного розвитку країни, подолання економічних криз і забезпечення швидких темпів соціально-економічного розвитку є побудова ефективної, дієвої, обґрунтованої, нормативно підкріпленої державної політики у сфері фінансів, що базується на засадах доброчесності.

В результаті дослідження кейнсіанської та класичної економічних концепцій з'ясовано, що проблема антициклічного регулювання є однією з найважливіших в економіці, оскільки ґрунтується на вивченні питань подолання кризи і забезпечення економічного зростання. Незважаючи на те, що кожна із цих теорій розглядає означену проблему з діаметрально протилежних позицій, жодна з них не заперечує циклічного розвитку економіки. З огляду на це встановлено, що лише поєднання та симбіоз поглядів дадуть змогу виробити єдину і правильну концепцію протистояння економічним депресіям і сформулювати ефективну модель «згладжування» економічних циклів та досягнення економічного зростання. Обґрунтовано, що бізнес, суспільство та держава є взаємопов'язаними інституціями, відокремлена діяльність яких не дасть змоги забезпечити ефективний розвиток економіки і підвищення рівня добробуту громадян. Причиною цього є вироблені століттями перерозподільні соціально-економічні відносини.

Теоретичний аналіз і узагальнення поняття «антициклічне регулювання економіки» дали можливість сформулювати трактування його сутності як процесу політичного, соціального та економічного характеру, що здійснюється наддержавними, державними і приватними інститутами щодо використання недискреційних (автоматичних стабілізаторів) і дискреційних (боргових, дохідних, видаткових та грошово-монетарних) інструментів для подолання економічних криз, забезпечення соціально-економічного розвитку й унеможливлення «перегріву» економіки. Відповідно до цього виокремлено основну мету антициклічного регулювання економіки, що здійснюється за

допомогою фіскальних заходів, яка полягає у досягненні економічного та соціального зростання і подоланні негативних соціально-економічних наслідків.

Доведено, що дія дискреційних, недискреційних, стимулюючих і стримуючих фіскальних заходів, як базових елементів фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки, має різний вплив на економічний цикл. Вони застосовуються за різних обставин і неоднаково виявляються в часі. Якщо недискреційна фіскальна політика діє постійно і виявляється на всіх стадіях економічного циклу, то заходи дискреційного характеру спрямовані на подолання негативних економічних наслідків. Загалом вони виявляються через деякий проміжок часу після їхнього впровадження за найбільш несприятливих економічних умов і починають відігравати роль «фіскальних стимуляторів розвитку» на стадії економічного зростання. За стримуючої та стимулюючої фіскальних політик, які виявляються в короткотривалій період – в умовах «перегріву» економіки, в державі доцільно використовувати інструменти стримуючого характеру, тоді як за економічної депресії рекомендується застосовувати інструменти стимулювання. З огляду на це обґрунтовано роль інструментів фіскальної політики щодо управління економічними циклами на кожному з етапів (рис. 1).

Позначення: МП – траекторія руху економіки, яка описується макроекономічними показниками;

Т – час.

Рис. 1. Види та заходи фіскальної політики у системі антициклічного регулювання економіки

Однак часто неефективна політика у сфері державних фінансів або небажання запроваджувати та втілювати конструктивні реформи призводять до

негативних економічних наслідків, що виявляються через провадження квазіфіскальної політики. Виявляється така політика в необґрунтованому використанні фіскальних інструментів, що суперечить законам економічного розвитку. Зокрема, в умовах економічного спаду чи депресії застосовуються неправильні, невластиві такому стану економіки фіскальні заходи – підвищується рівень податкового навантаження та/чи зменшується розмір соціальних видатків або здійснюються заходи тимчасового відвернення уваги від економічних негараздів, підвищується рівень соціальних видатків при одночасному збільшенні податкового навантаження, що суперечить принципам класичних типів фіскальної політики.

Встановлено, що за неприпустимості та небезпечності зазначених дій держави, які в майбутньому можуть призвести до нагромадження значного дефіциту бюджету і загрожуватимуть платоспроможності країни, вони є можливими і часто здійснюються в умовах нерозвиненого інституціонального середовища за відсутності бажання формувати довгострокову ефективну державну політику економічного розвитку.

В процесі ідентифікації детермінант реалізації фіскальної та монетарної політик обґрунтовано, що для ефективного функціонування держави, забезпечення її соціально-економічного розвитку, зростання добробуту громадян, збалансованості державних фінансів і досягнення безпечного рівня державного боргу фіскальні та монетарні заходи мають бути взаємодоповнюючими і взаємозалежними, оскільки лише ефективне поєднання дій кожної з них сприятиме досягненню визначених цілей. Загалом доведено об'єктивну необхідність спрямування зусиль держави у фіскальній і монетарній сферах на передбачення настання негативних економічних процесів. Це дасть змогу нівелювати кризові явища та знизити ризики «перегріву» економіки.

Проведений аналіз моделей, типів і видів фіскальної політики підтвердив її важливість в управлінні економічними процесами. Доведено здатність такої політики в періоди криз бути засобом їхнього подолання, на етапах економічного зростання – підсилити якісні економічні процеси, в умовах «перегріву» – забезпечити стримування таких процесів. Аргументовано, що ліберальна фіскальна політика більш дієва в країнах із високим рівнем економічного розвитку та з давніми традиціями демократії, які забезпечують функціональність інклюзивних інститутів державного управління. Водночас у країнах із низьким рівнем економічного розвитку і тих, які розвиваються, для швидких економічних перетворень доцільно використовувати засади патерналістської фіскальної політики. В таких умовах держава здатна бути найбільш ефективним суб'єктом швидких та якісних перетворень соціально-економічного характеру.

З'ясовано, що ефективність обраної моделі фіскальної політики, крім рівня економічного розвитку, залежить від історичних, політичних, ментальних, глобальних особливостей професійності та відкритості державних інституцій, якості законодавства, утвердження принципів демократії, позиції країни в світовому просторі. Зазначені принципи відіграють вирішальну роль при формуванні концепції соціально-економічного розвитку держави та є

теоретичною основою формування фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки. Недотримання та ігнорування хоча б одного з них призводить до значного сповільнення якісних економічних процесів і неефективності будь-якої фіскальної доктрини.

У другому розділі «**Методологічний базис формування фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки**» систематизовано методологічні підходи до аналізу причин виникнення економічних циклів і методів управління ними, виокремлено структурно-функціональні компоненти фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки для досягнення економічної рівноваги та подолання економічних криз, здійснено моніторинг використання інструментів фіскальної політики при формуванні фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки.

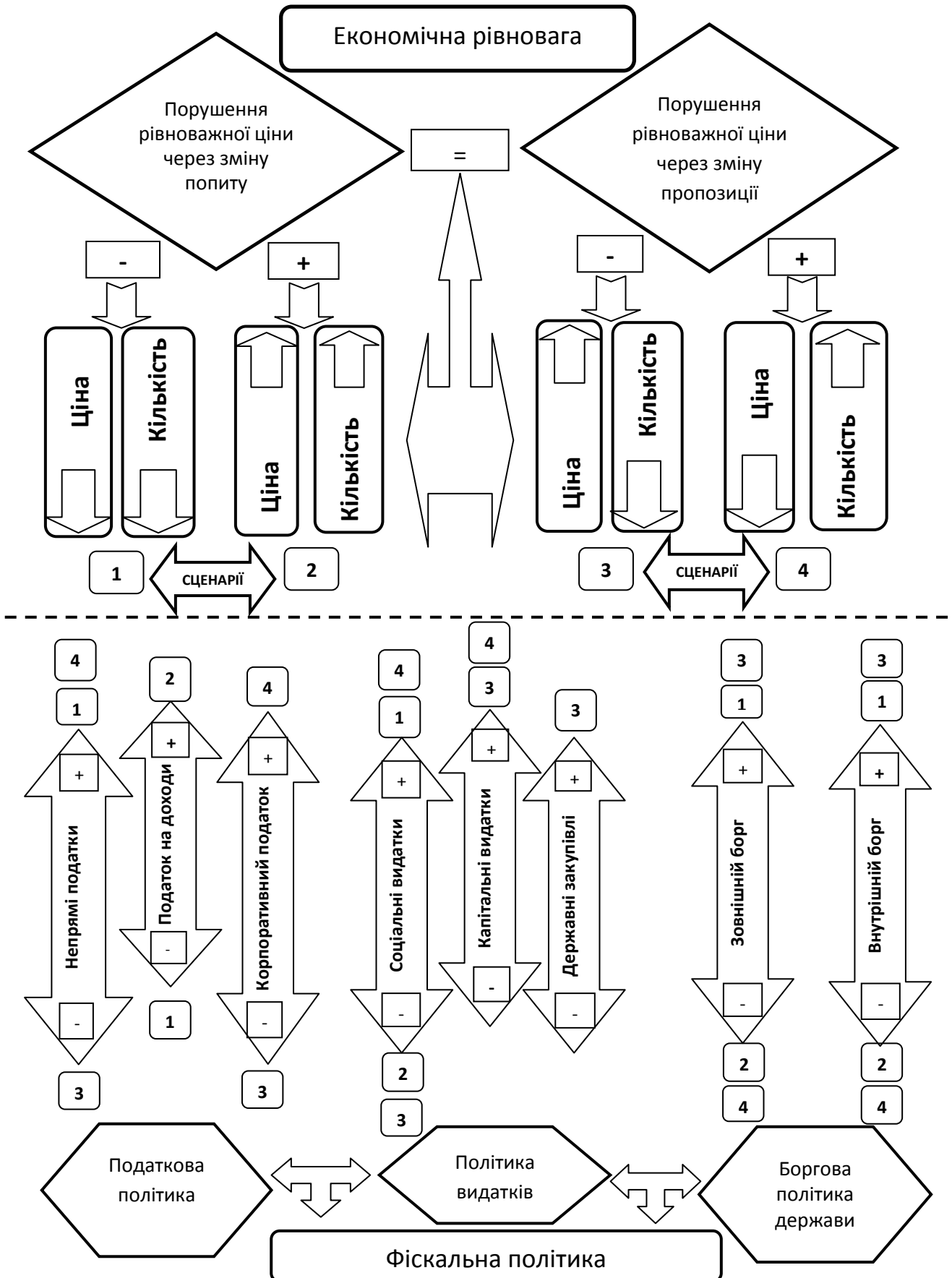
Систематизація методологічних підходів до аналізу причин виникнення економічних циклів і методів управління ними дала змогу з'ясувати, що залежно від тривалості економічних циклів, обставин, причин та наслідків їх виникнення, такі чинники по-різному впливають на соціально-економічне середовище країни. Виникнення коротких фінансових циклів напряму пов'язане із негативними явищами, спричиненими середніми економічними циклами, тоді як причини виникнення останніх є наслідком трансформаційних процесів, які відбуваються під впливом довгих економічних хвиль.

Доведено, що найнебезпечнішими для соціально-економічного розвитку держави є короткі фінансові цикли, що виникають за свідомого «накачування» економіки неякісними фінансовими інструментами – заниженими кредитними ставками, незабезпеченими кредитами, необґрунтованою емісією грошей, вкладанням коштів у галузі з низьким виробництвом доданої вартості. Такі неякісні процеси в певний момент спричиняють економічну кризу, що виявляється через зниження рівня добробуту громадян, соціального захисту, погіршення інвестиційного клімату, зростання інфляції, девальвацію національної валюти, сповільнення зростання ВВП.

Водночас встановлено, що довгі та середні економічні цикли, що виникають під впливом технологічних трансформацій, інноваційних революцій, також впливають на хід економічного розвитку і спричиняють негативні наслідки, пов'язані з потребою переналаштування економіки. Проте в майбутньому середні та довгі економічні цикли сприяють формуванню позитивних соціально-економічних процесів у країні.

З'ясовано, що для ефективного управління економічними циклами, які відрізняються причинами виникнення і періодом проходження, та для забезпечення соціально-економічного розвитку в країні доцільно використовувати різні сценарії фіскальної політики, які матимуть довго-, середньострокову та миттєву дію.

Виокремлення структурно-функціональних компонент фіскальної політики для досягнення економічної рівноваги та подолання економічних криз дало змогу розробити комплексний теоретико-методологічний алгоритм забезпечення економічної рівноваги засобами фіскальної політики (рис. 2).

1, 2, 3, 4 – сценарії поведінки держави в сфері фіскальної політики для впливу на економічну кон'юнктуру.

Рис. 2. Комплексний теоретико-методологічний алгоритм забезпечення економічної рівноваги засобами фіскальної політики

Запропонований алгоритм базується на застосуванні методології теорії ігор і відображає вплив інструментів фіскальної політики на економічну кон'юнктуру в країні та передбачає формування чотирьох сценаріїв використання податкових, видаткових і боргових інструментів держави для досягнення економічної рівноваги. За допомогою такого алгоритму досліджено можливі шляхи досягнення стратегічної економічної цілі – стану економічної рівноваги. Обґрунтовано, що його можна використовувати при проведенні антициклічного регулювання економіки у будь-якій країні з ринковою економікою, яка функціонує на засадах конкуренції та відкритих ринків. Доведено, що зазначений алгоритм недоцільно використовувати у країнах, де порушуються засади економічної конкуренції, в тоталітарних країнах, диктатурах та країнах з плановою економікою, а також в умовах монополії. В таких країнах і за таких умов взагалі неможливо досягти економічної рівноваги, оскільки ціни на товари, роботи і послуги в них формуються в «ручному» режимі.

У процесі моніторингу використання інструментів фіскальної політики при формуванні фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки обґрунтовано, що лише в умовах задоволення вимог всіх суб'єктів економічних відносин (держави, платників податків – фізичних осіб, підприємств та організацій, громадян) можна досягти позитивних результатів у сфері антициклічного регулювання. З позиції фіскальної політики це означає, що держава має створити таку ситуацію, за якої критерії окресленої фіскальної політики умовно перетинатимуться в певній точці – в так званій зоні рівноваги. Зокрема, якщо при зменшенні доходів громадян і прибутків підприємств уряд підвищить податкове навантаження, то, швидше за все, буде порушено макроекономічну рівновагу, що призведе до негативних наслідків в економіці та соціальній сфері. І навпаки, якщо за швидких темпів приросту доходів громадян і прибутків підприємств у державі не буде забезпечено додаткового вилучення надлишкових фінансових ресурсів у таких суб'єктів, це може призвести до «перегріву» економіки, що також негативно вплине на соціально-економічну ситуацію в країні та з високою ймовірністю спричинити негативні економічні наслідки (підвищення рівня інфляції, девальвацію національної валюти).

З огляду на це доведено, що політика доходів, видаткова і боргова політики держави є тими інструментами фіскальної політики, використання яких дає змогу ефективно впливати на економічну кон'юнктуру: стимулювати економіку на стадії економічного спаду чи рецесії, пришвидшувати темпи економічного розвитку на початкових етапах економічного зростання, долати негативні наслідки економічних криз і стримувати «перегриви» економіки.

Акцентовано, що стратегія розвитку економіки та соціальної сфери з чітко визначеними цілями зростання макроекономічних і соціальних показників, здатна запрограмувати якісні вектори реалізації фіскальної політики з визначеними параметрами, що з високою ймовірністю дасть можливість не допустити негативних тенденцій в економіці, знизити ризики настання економічних криз і задати висхідний тренд до економічного розвитку на середньо- та довгострокову перспективи. Отримані результати дали змогу розробити науково-методологічний підхід до формування фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки з виокремленням її суб'єктів, об'єктів, інструментів, методів, способів, цілей і мети (рис. 3).

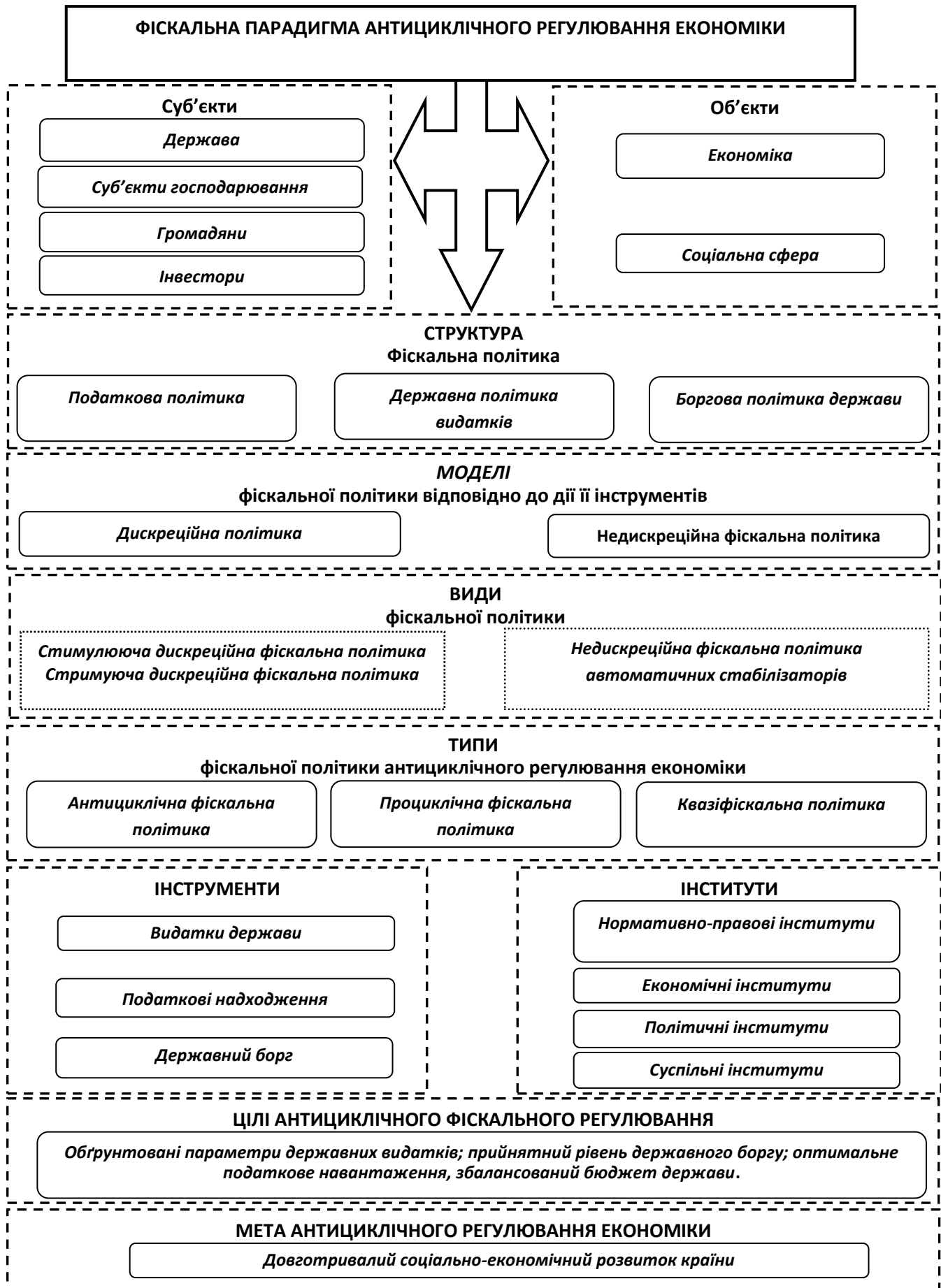

Рис. 3. Структура фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки

Обґрунтовано, що використання запропонованої парадигми сприятиме пришвидшенню економічного розвитку та зростанню добробуту громадян у країні, а також дасть можливість вчасно виявляти зовнішні та внутрішні загрози економічного, соціального, екологічного, безпекового та іншого характеру.

У третьому розділі «Сучасні реалії фіскальної політики у контексті управління економічними циклами» проаналізовано фіскальні заходи антициклічного регулювання економіки в країнах світу, оцінено сучасні тенденції у вітчизняній фіскальній сфері, проведено аналіз дієвості застосовуваних фіскальних інструментів соціально-економічного розвитку в Україні.

В результаті аналізу макроекономічних показників (рис. 4) та фіскальних заходів у провідних країнах світу, тих, які швидко розвиваються і які найбільше постраждали від фінансово-економічної кризи, та в Україні виокремлено особливості фіскальної політики кожної з них, що дало змогу визначити, які інструменти є ефективними та можуть бути використані у вітчизняній практиці антициклічного регулювання економіки (рис. 5).

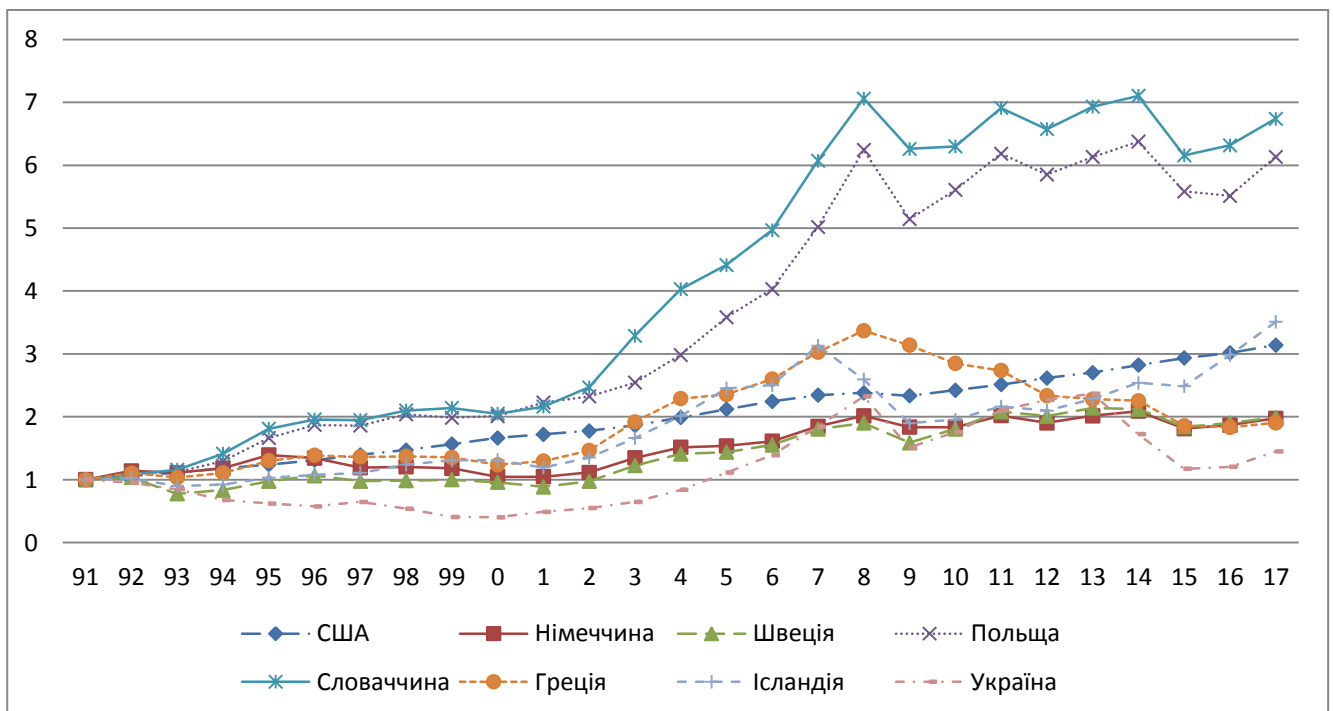

Рис. 4. Динаміка ВВП у 1991–2017 рр. до базового 1991 р. у США та країнах Європи (рази)*

*складено за даними Світового банку та Організації економічного співробітництва та розвитку

Обґрунтовано, що стійкішими до економічних дисбалансів і криз є економіки соціально орієнтованого, навіть патерналістського типу. Патерналістська фіскальна модель із широкими повноваженнями держави щодо регулювання економічних процесів дала змогу країнам Європи (зокрема Німеччині та Швеції) не допустити нищівного впливу фінансово-економічної кризи, чого не простежуємо у високорозвинених країнах із ліберальною

фіскальною моделлю. Зокрема, уряд США в докризовий період (період економічної рівноваги) використовував ліберальну модель, що забезпечувало приріст економічних показників. Однак в умовах кризи держава почала більше впливати на економічні процеси, а її політика набула ознак кейнсіанської моделі жорсткого державного фіскального регулювання.

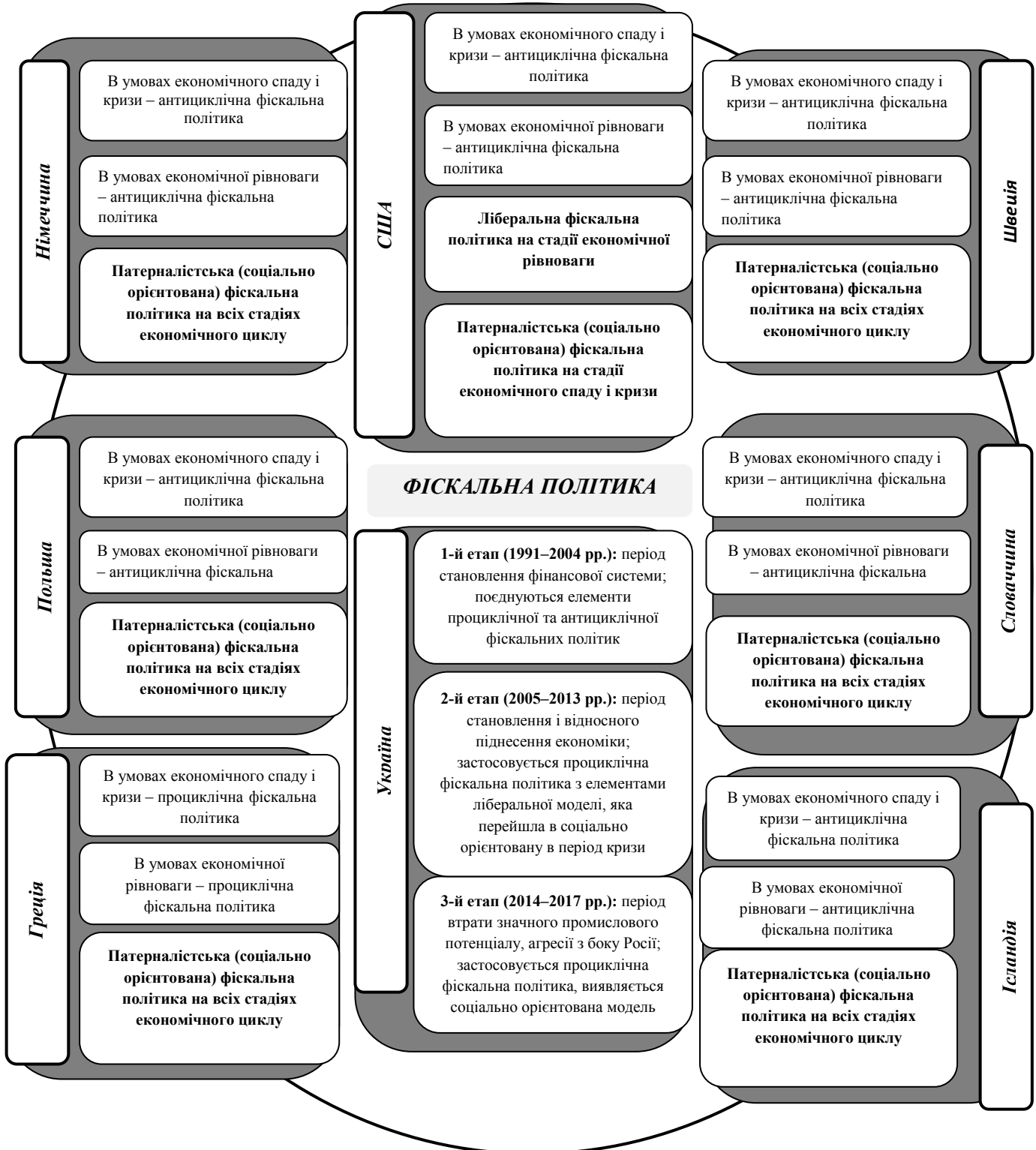

Рис. 5. Фіскальна політика в країнах світу за типами і моделями на різних етапах економічного циклу

З'ясовано, що Україні доцільно наслідувати ті країни, які для регулювання економічних процесів застосовують соціально орієнтовану модель фіскальної політики, яка є більш дієвою як в умовах економічної рівноваги, так і в періоди кризи. Встановлено, що на розвиток економіки України впливають не так законодавчо закріплені моделі, інструменти та механізми фіскальної політики, які, відповідно до даних макроекономічного аналізу, характеризуються достатньо задовільними параметрами, як проблеми державного управління, інституційні дисбаланси, недоброчесність, нерівномірність розподілу матеріальних благ між найбагатшими і найбіднішими громадянами, нестійке інвестиційне середовище та неефективна система відносин державних і місцевих органів управління.

Аналіз середньомісячного рівня доходів громадян у доларовому еквіваленті як одного з найважливіших показників соціально-економічного розвитку країни дав змогу оцінити динаміку реального розвитку України. Підтверджено існування трьох соціально-економічних циклів в Україні (рис. 6). Безпосередньо з 1996 по 2004 рр., коли рівень розвитку соціально-економічного середовища в Україні визначено як низький, доходи громадян зростали повільними темпами, часто мали неоднорідну динаміку. Негативний вплив на рівень доходів громадян України, що знизився з 54,65 дол. США в 1996 р. до 28,44 дол. США в 1999 р., мала фінансова криза 1998 р. у Росії. Проте вже з наступного року такий показник рівня доходів почав поступово зростати.

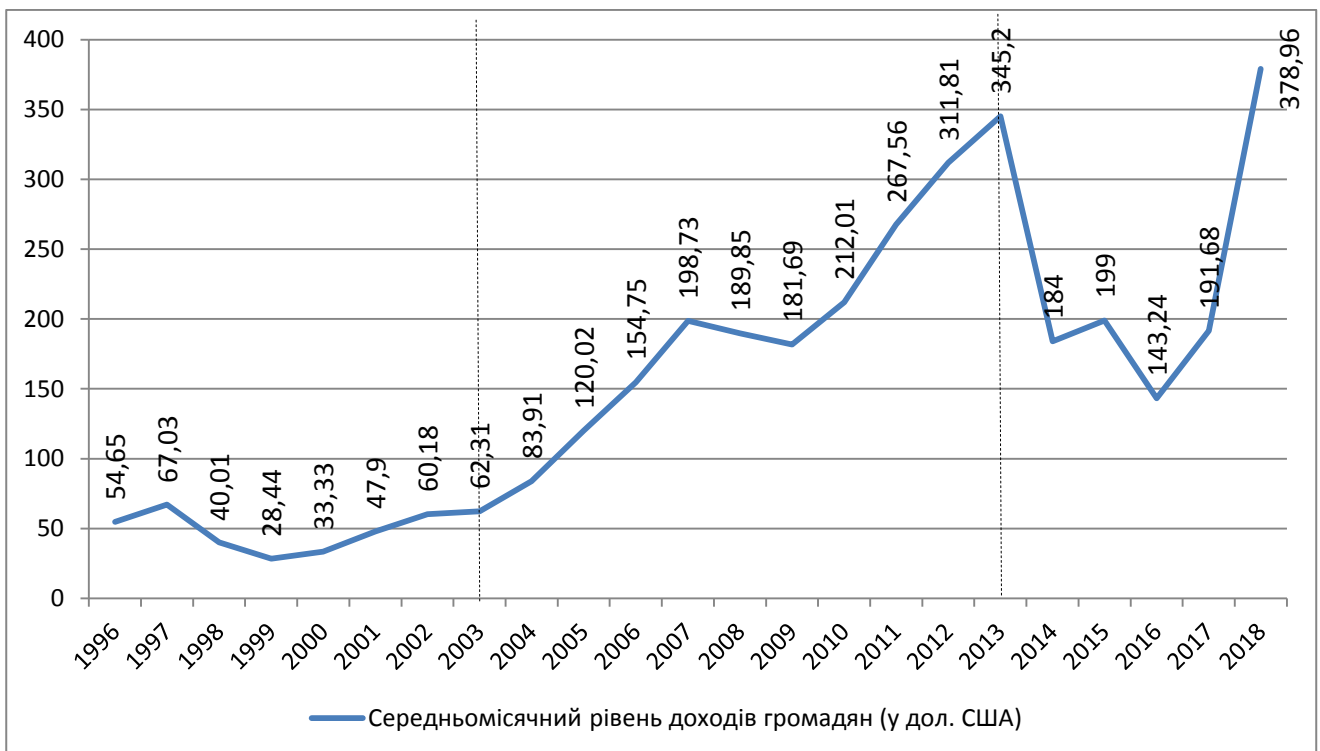

Рис. 6. Соціально-економічні цикли у контексті динаміки середньомісячних доходів громадян в Україні упродовж 1996–2018 рр., дол. США*

*побудовано на основі даних Державної служби статистики України та Міністерства фінансів України

Динаміка реальних доходів громадян у другому періоді характеризувалася швидшими темпами зростання, що свідчить про поступове підвищення їхнього добробуту. За 2004–2013 рр. середній рівень доходів громадян в Україні зріс від 83,91 до 345,2 дол. США з незначним коливанням у бік зниження в період фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. – із 198,73 дол. США в 2007 р. до 181,69 дол. США в 2009 р.

На третьому етапі, що пов'язаний із негативними подіями – агресією з боку Росії, анексією Автономної Республіки Крим, спостерігалось значне зниження рівня соціально-економічного розвитку. Загалом рівень середньомісячних доходів громадян зменшився до 129,98 дол. США у 2015 р. Проте з 2016 р. середньомісячні доходи почали зростати, досягнувши в 2018 році показника 378,96 дол. США, що є найвищим його значенням за аналізований період.

Загалом результати дослідження соціально-економічних показників, індикаторів добробуту громадян підтверджують існування в Україні значних дисбалансів соціального характеру. В країні спостерігаються чітко виражені етапи зростання, спаду та криз. На рис. 7 відображено стадії спаду – 2008, 2013–2014 рр., депресії – 2009 та 2015 рр., фази піднесення – 2010–2012, 2016–2018 рр.

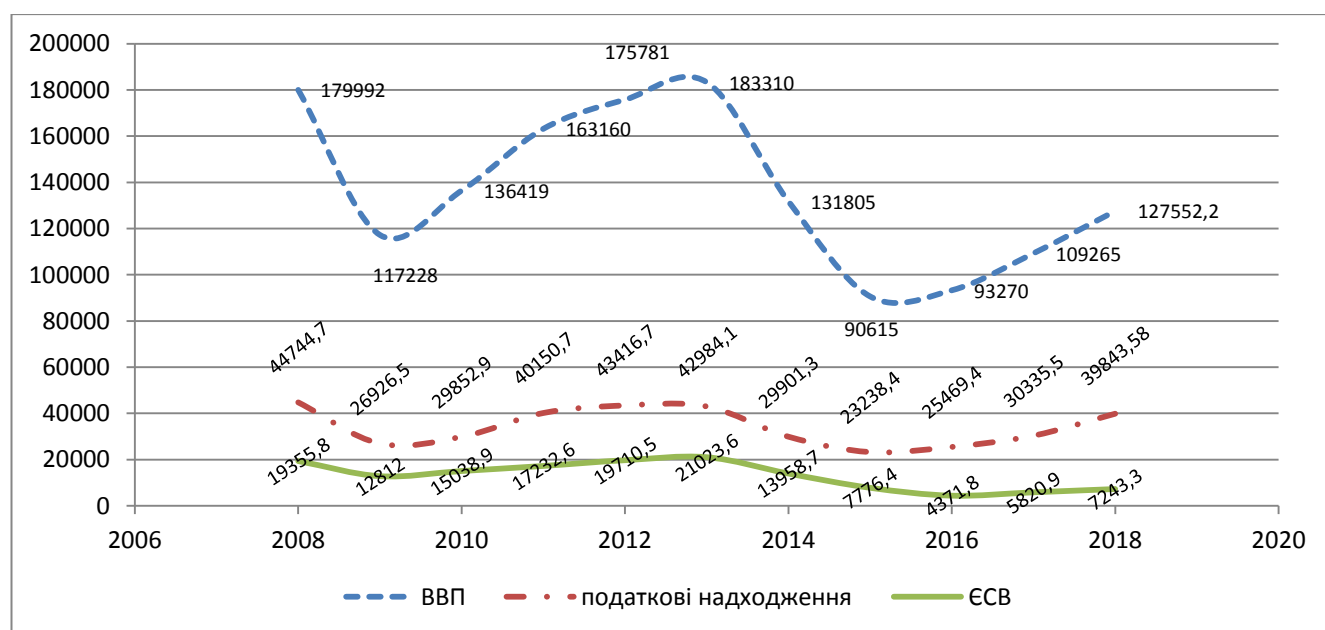

Рис. 7. Стадії економічного циклу, динаміка ВВП, податкових надходжень та єдиного соціального внеску у 2008–2018 рр., млн дол. США*

*побудовано за даними Державної служби статистики України та Міністерства фінансів України

З'ясовано, що економічна криза 2008–2009 рр. в Україні була наслідком світової економічної кризи, яка розпочалася в 2007 р. та негативно вплинула на економічний клімат у нашій країні. Однак національна економіка змогла доволі швидко подолати наслідки негативних тенденцій, і в 2009 р. уже простежувалося певне економічне зростання. Найгірша економічна ситуація в Україні

спостерігалася у 2014 р. через політичну кризу та військову агресію з боку Росії. Однак на фоні несприятливої політичної ситуації Україні вдалося стабілізувати економіку: в 2016 р. розпочалось її зростання, а в 2018 р. було досягнуто докризового рівня.

Доведено, що лише протягом третього періоду в державі розпочато процес виконання її основної функції – забезпечення соціально-економічного розвитку, про що свідчать, зокрема, зростання соціальних показників та підвищення рівня добробуту населення, а також ефективні заходи в економічній і фіскальній сферах. Обґрунтовано, що соціальна сфера безпосередньо пов'язана із фіскальною політикою. Остання виявляється у перерозподілі доходів через податки та фінансування соціальної сфери за допомогою видатків бюджетів і за критичного становища запозичень держави.

У ході аналізу статистичних даних (табл. 1) встановлено, що динаміка податкових надходжень та ЄСВ відображає траєкторію зміни ВВП, однак у фазах спаду в Україні спостерігалось зниження рівня податкового навантаження, що підтверджує антициклічність фіскальних заходів у державі, використання дискреційних фіскальних інструментів для примусового зменшення податкового тиску на економіку країни. В 2014–2015 рр. відбулися зменшення рівня податкового навантаження на фонд оплати праці та зниження ставки податку на прибуток підприємств. Динаміка податкових надходжень у 2016–2017 рр. також підтверджує гіпотезу про зменшення податкового навантаження в період незначного початкового економічного зростання, що зумовило збільшення розривів між підвищенням ВВП і податковими надходженнями. Встановлено, що тривалість останнього повного економічного циклу в Україні становить 6 років – із 2009 по 2015 р.

Таблиця 1

Динаміка макроекономічних показників (млрд. грн) та рівня податкового навантаження (%) в Україні у 2008–2018 рр.*

Роки	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Показники											
ВВП	948	913,3	1082	1316	1408	1454	1566	1979	2383	2982	3558
Податкові надходження	235,7	209,8	236,9	323,9	347,9	341,1	355,4	507,7	650,8	828,2	1111
ЄСВ	101,9	99,8	119,3	139,1	157,9	166,9	165,9	169,9	111,7	158,9	202,1
Податкове навантаження	36,%	34,%	33%	35%	36%	35%	33%	34%	32%	33%	37%

*складено за даними Державної служби статистики України і Міністерства фінансів України

Аналіз показників державного боргу України засвідчив значне зростання боргового навантаження, починаючи з 2014 р. (рис. 8). Якщо в 2013 р. державний борг становив 40,15% ВВП, то в 2014 р. він зріс до 70,26%, а у 2016 р. його рівень перевищив так звану психологічну межу – 80%, проте в 2017 р. уряд зумів досягти значення попереднього показника – 71,8%. З огляду на це спостерігаємо значне зростання зовнішнього боргу країни, що з 14,83% у 2012 р. підвищилося до 41,74% у 2015 р., а в 2013 р. внутрішньоборгове навантаження було більшим, ніж зовнішньоборгове. У подальших періодах внутрішній державний борг щодо ВВП знижувався і коливався у межах від 29,42% у 2014 році до 21,4% у 2018 році. Це може свідчити про обмежені можливості кредиторів та низький рівень добробуту громадян.

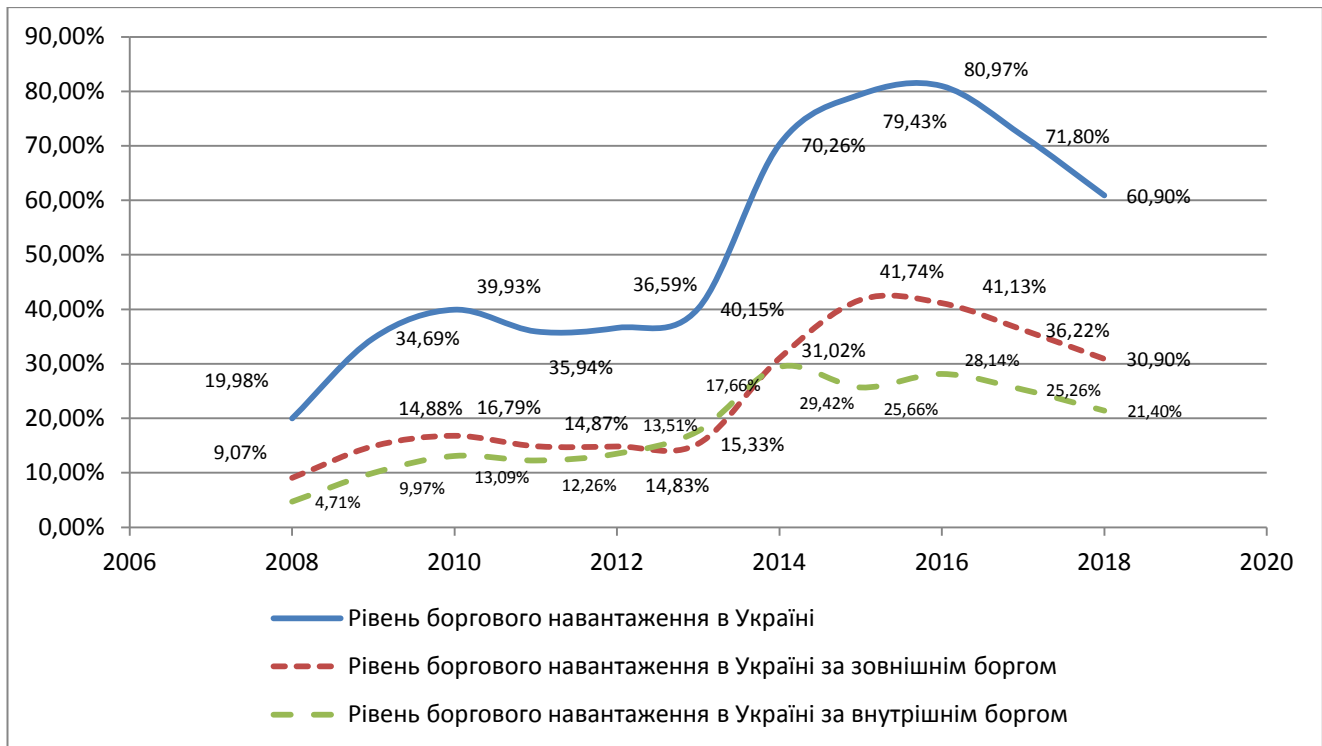

Рис. 8. Динаміка боргового навантаження в Україні в 2008–2018 р. %*

*складено за даними Державної служби статистики України і Міністерства фінансів України

Дослідження інструментів фіскальної політики, їхнього впливу на управління економічними циклами та їхньої ролі у системі антициклічного регулювання дало змогу встановити, що податкова політика має змінні властивості від чітко вираженої проциклічної моделі до антициклічної, а політика видатків характеризується ознаками антициклічності, фактично повністю відображаючи траєкторію зміни ВВП країни. Доведено, що значне нагромадження боргу держави без достатнього рівня економічного зростання може призвести до необхідності підвищення податкового навантаження або до застосування непопулярних заходів у монетарній політиці країни. На сьогодні боргова політика країни становить найбільшу загрозу економічному розвитку.

З огляду на циклічний характер економіки встановлено основні етапи економічного розвитку в Україні. Загалом економіка країни перебувала в 2014–2015 рр. у стані глибокої кризи. Ця криза була більш масштабною, ніж у 2008–2009 рр., оскільки реальний ВВП країни зазнав значного спаду. Стадія економічного зростання розпочалася в 2009 р. і тривала до 2013 р. Після кризи 2014–2015 рр. розпочалася нова стадія економічного зростання і в 2018 р. валовий внутрішній продукт перевищив своє значення 2009 р.

Обґрунтовано, що, незважаючи на структурні проблеми в економіці, податкова політика, політика видатків і боргова політика країни є основними інструментами антициклічного регулювання економіки. Доведено, що для ефективного розвитку економіки доцільно змінити вектори державної фіскальної політики в напрямку підвищення рівня капітальних видатків, зменшення боргового навантаження за рахунок зовнішніх позик; змінити боргову стратегію на підсилення ролі внутрішніх запозичень, знизити рівень податкового навантаження на прибутки підприємств у реальному секторі (запровадити податок на виведений капітал), що дасть змогу вивільнити кошти для реінвестування, розширення сфери виробництва, пришвидшення темпів створення валового внутрішнього продукту.

З метою економічного зростання доведено необхідність зниження рівня контролю за сферою виробництва, дебіюрократизації відносин між державою та бізнесом (державні органи влади мають виконувати роль сервісної служби, надавати консультаційні послуги, а не бути каральним інститутом), впровадження непрямих методів державного контролю, забезпечення прозорості державної політики у сфері закупівель, долучення громадськості до участі у прийнятті економічних рішень, що дасть змогу підвищити рівень довіри міжнародних інституцій, покращити інвестиційний клімат у країні, а це відповідно забезпечить поштовх для розвитку економіки.

У четвертому розділі «**Інституціональна складова фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки**» здійснено оцінювання дієвості політик фіскальної децентралізації та консолідації в процесі забезпечення економічної рівноваги, виокремлено методи досягнення фіскальної стійкості в країні, досліджено переваги та недоліки фіскальних правил і перспективи їхньої імплементації у вітчизняну практику антициклічного регулювання економіки.

Оцінивши дієвість політик фіскальної децентралізації та консолідації, узагальнивши їхні переваги і недоліки, обґрунтовано доцільність у сучасних соціально-економічних умовах України заходів, які реалізовано в межах таких політик. В умовах нестійкого економічного становища уряд змушений балансувати між оптимальним варіантом фіскальної консолідації та ефективною моделлю фіскальної децентралізації. Встановлено, що процес фіскальної децентралізації неоднозначно впливає на макроекономічний розвиток держави, оскільки може як сприяти покращенню економічного середовища в країні, так і погіршувати його. Доведено важливість ролі органів місцевого самоврядування у формуванні фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки. В результаті аналізу сутності фіскальної децентралізації та консолідації з'ясовано, що за певних умов ці два види державної політики у фіскальній сфері

взаємопов'язані та мають реалізовуватися одночасно, не завдаючи шкоди, а, навпаки, підсилюючи один одного.

Емпіричне дослідження методів досягнення фіскальної стійкості дало змогу сформулювати трактування її сутності як індикативного показника, який відображає здатність уряду країни в повному обсязі фінансувати наперед визначені видатки соціального й економічного характеру за допомогою власних джерел податкового та неподаткового характеру або через державні запозичення, обслуговування та погашення яких у майбутньому мають бути дешевшими, ніж приріст соціально-економічних ефектів, фінансованих на цій основі (зростання ВВП і приріст доходів бюджету мають бути більшими у відсотковому співвідношенні, ніж вартість боргу країни). Дотримання фіскальної стійкості не має перешкоджати економічному розвитку та зростанню доходів громадян на висхідних стадіях економічного циклу, а за негативної економічної кон'юнктури та зниження рівня добробуту громадян має сприяти швидкій зміні тренда на протилежний.

Обґрунтовано, що фіскальну стійкість можна досягти у результаті таких фінансових процесів в державі:

1-й процес характеризує забезпечення видатків бюджету за приросту доходів, за якого потреба залучення додаткових коштів бюджету на погашення й обслуговування державного боргу зменшується, що також зумовлює зниження фінансування видатків за рахунок державного боргу. В таких умовах переважно спостерігається зменшення дефіциту бюджету або його профіцитність. Зменшується боргове навантаження в країні. Доходи зростають у результаті підвищення рівня економічної активності, добробуту громадян, а також можливе збільшення податкового навантаження. Держава здатна збільшити видатки бюджету переважно на соціальний захист громадян. Цей сценарій є позитивним, передбачає можливість формування фіскальної стійкості на довгострокову перспективу, дає змогу створити фіскальний простір, що забезпечує ефективне фінансування додаткових видатків бюджету в майбутньому;

2-й процес відображає те, що фіскальна стійкість щодо боргу досягається за зростання доходів бюджету, які спрямовують на його погашення й обслуговування, а видатки бюджету фінансуються за рахунок кредитних ресурсів. За таких умов відбувається зростання дефіциту бюджету і неможливо забезпечити його профіцитність. Цей сценарій є негативним, оскільки забезпечує фіскальну стійкість лише в короткостроковому періоді, тоді як у майбутньому створює ризики для виникнення таких економічних наслідків, як зростання податкового навантаження, відсутність необхідної кількості ресурсів для виконання урядом визначених функцій, загрозове зростання державного боргу тощо.

Обґрунтовано, що фіскальна стійкість – це показник, який характеризується збалансованістю трьох параметрів – податкового навантаження, видатків бюджету та державного боргу, які мають перебувати в межах, достатніх для ефективного забезпечення належної кон'юнктури в умовах економічного зростання та економічних спадів. При визначенні фіскальної стійкості країни доцільно врахувати такі індикатори: фактичний і бажаний рівні доходів громадян, попередній та бажаний рівні безробіття, теперішні й майбутні витрати держави на оплату допомоги у зв'язку з безробіттям, пенсій, заробітної плати працівників

бюджетної сфери. Крім того, запропоновано врахувати демографічні показники, оскільки старіння населення сьогодні є однією з головних проблем нездатності уряду забезпечити достатній рівень зростання соціальних виплат і пенсій у майбутньому. Зазначені індикатори безпосередньо впливають на динаміку економічних процесів у країні.

Доведено, що фіскальну стійкість не можна розглядати лише як розрахунковий індикативний показник, а потрібно характеризувати також як сукупність певних дій і рішень уряду щодо досягнення оптимальних параметрів фіскальної політики, які будуть ефективними за умови забезпечення економічного розвитку і подолання криз, а також сприятимуть підвищенню рівня добробуту громадян. Щодо цього обґрунтовано важливість прийняття державою виважених ефективних рішень у фіскальній сфері, які дадуть можливість забезпечити соціально-економічний розвиток країни.

З'ясовано сутність фіскальних правил, встановлено їхню дію в умовах різної економічної кон'юнктури і на різних етапах економічного циклу, визначено їхню проциклічність та ациклічність, а також проаналізовано вплив таких правил у країнах із різними економічними умовами розвитку. Встановлено, що фіскальні правила є певними обмежувальними параметрами фіскальної політики. Вони запроваджуються як заходи консолідаційної фіскальної політики, найбільш ефективно діють в умовах великого запасу фіскальної стійкості (за наявних великих запасів фінансових ресурсів, сформованого фіскального простору), мають проциклічну дію в країнах із низьким ступенем розвитку економіки та розбалансованими фіскальними показниками. Доведено, що фіскальні правила є неефективними в країнах із низьким рівнем добробуту громадян і негативним інвестиційним кліматом, мають різну дію в розвинених країнах, тих, що розвиваються, та країнах, що занепадають. Аргументовано, що дія фіскальних правил залежить від типу фіскальної політики – ліберальної чи соціально орієнтованої (патерналістської). З огляду на це визначено основну характеристику фіскальних правил: вони виступають психологічними бар'єрами для держави, та забезпечують потребу дотримання урядом дисципліни у здійсненні фіскальної політики, виконують роль індикатора зростання інвестиційної привабливості країни, сприяють підвищенню соціальних стандартів і рівня добробуту громадян, тоді як економічні ефекти часто сумнівні.

Обґрунтовано доцільність для теперішніх соціально-економічних умов України запровадження фіскальних обмежень, які сприятимуть формуванню податкової дисципліни та прозорості у бюджетному процесі, борговій політиці, політиці видатків уряду і податковій політиці. Прозорі та наперед задані параметри сприятимуть формуванню позитивного інвестиційного клімату, забезпечать підвищення рівня довіри до уряду країни, зниження тіньової економіки, зростання соціальних стандартів життя населення.

У п'ятому розділі **«Пріоритетні напрями реалізації фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки»** сформовано модель поведінки державних фіскальних інституцій при антициклічному регулюванні економіки, змодельовано вплив інструментів фіскальної політики на макроекономічне зростання та економічну кон'юнктуру в країні, запропоновано

напрями підвищення ефективності вітчизняних фіскальних інститутів у процесі забезпечення дієвості фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки.

У результаті дослідження поведінки державних інституцій у ході антициклічного регулювання економіки встановлено, що найбільш дієвим методом антикризової економічної політики є своєчасне виявлення зовнішніх загроз і тенденцій, а також злагоджене державне управління в країні. З огляду на це розроблено модель, де обґрунтовано сценарії поведінки державних інституцій у сфері фіскальної політики на різних стадіях економічного циклу (рис. 9).

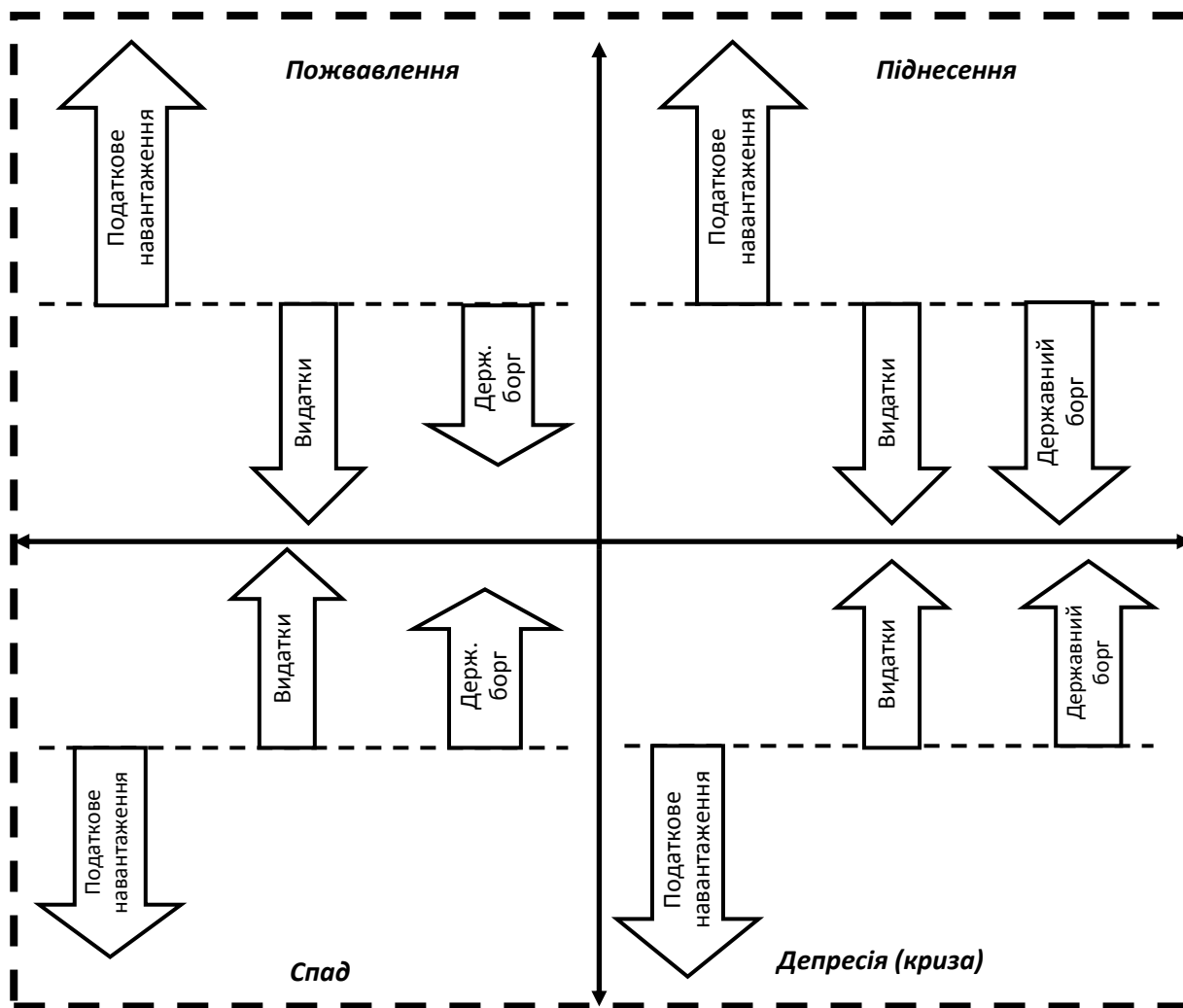

Рис. 9. Модель поведінки державних інституцій в процесі антициклічного регулювання економіки

Доведено залежність прийняття рішень відповідними державними органами щодо управління економічними циклами за допомогою інструментів фіскальної політики від того, на якій стадії розвитку знаходиться економіка країни. В умовах економічного пошкваллення доцільним визначено зниження видатків бюджету соціального характеру і забезпечення поступового зменшення боргу держави. За таких умов податкові надходження починають зростати відповідно до

розширення податкової бази, а тому можливим є підвищення ставок податків на доходи громадян.

Обґрунтовано, що в умовах стадії економічного піднесення, для запобігання «перегріву» економіки доцільно знизити рівень надлишкового споживання – інфляційного попиту, відповідно вилучити надлишкові доходи громадян, які можна акумулювати в державні стабілізаційні фонди, а саме підвищити рівень податкового навантаження на оплату праці, збільшити непрямі податки.

В умовах економічного спаду доцільним визначено підвищення соціальних видатків, оскільки на фоні збільшення безробіття соціальні виплати в країні зростають, посилюється навантаження на пенсійний фонд, що спричиняє зростання бюджетних видатків. В умовах зниження економічної активності зменшуються доходи громадян, що створює негативні тенденції для податкової політики. За таких умов для підтримання достатнього рівня податкових надходжень і функціонування бізнесу державні інституції можуть застосувати незначне зниження податкового навантаження саме в частині оподаткування доходів громадян. На фоні зниження податкових доходів бюджету і зростання видатків виникає проблема щодо залучення фінансових ресурсів від кредиторів, переважно зовнішніх, що спричинює підвищення боргового навантаження.

Найбільш небезпечною для фіскальної політики визначено фазу депресії (економічної кризи). Доведено, що на цьому етапі об'єктивно необхідним є зменшення показника податкового навантаження в частині зниження ставок податків на доходи громадян і навантаження на фонд оплати праці. Для підвищення рівня споживання доцільно знизити податки на споживання. Такі дії в країні приведуть до значного зменшення обсягів податкових надходжень та зростання дефіциту бюджету. В держави виникає значна потреба у додатковому фінансуванні видатків передусім на соціальні потреби: допомогу у зв'язку з безробіттям, субсидювання населення тощо. Для подолання зазначених проблем слід ефективно використовувати інструмент державних закупівель, що дасть поштовх до пришвидшення подолання економічної депресії та зростання економіки, а це відповідно створить додаткові потреби фінансування капітальних видатків. За таких умов у країні, з одного боку, значно зростає рівень боргового навантаження як джерела погашення надмірних видатків уряду, а з іншого – відкриваються перспективи для подолання кризи та виходу зі стану рецесії.

Встановлено, що розроблена модель є ефективною для будь-якої країни, а дотримання основних її положень дає змогу проводити заходи стимулюючого, стабілізаційного та антидепресивного характеру. Обґрунтовано, що незалежно від економічної моделі управління, участі уряду в соціально-економічному житті держави визначені заходи сприятимуть її економічному розвитку загалом та впливатимуть на процеси стабілізаційного характеру. Однак у країнах із патерналістською (соціально орієнтованою) моделлю управління заходи фіскального характеру матимуть більш позитивний ефект, ніж у ліберальних, що пов'язано з особливостями їхнього розвитку.

З метою формування ефективної стратегії держави щодо досягнення макроекономічного зростання та аналізу впливу на економічну кон'юнктуру

побудовано економіко-математичну модель, що базується на Виробничій функції Кобба–Дугласа і визначає залежність економічного розвитку (зміну ВВП) від динаміки фіскальних індикаторів (податкових надходжень, видатків бюджету та державного боргу). Для побудови такої моделі використано макроекономічні дані щодо податкових надходжень, видатків бюджету, державного боргу та динаміки ВВП за період з 2010 по 2018 рр. у квартальному вимірі:

$$Y = 10,125K^{0,365}L^{0,5398} \quad (1)$$

де K – податкові надходження до Зведеного бюджету України;
 L – видатки Зведеного бюджету України.

$$Y = 11,353K^{0,719}L^{0,145} \quad (2)$$

де K – видатки Зведеного бюджету України;
 L – державний борг України.

В ході моделювання отримано результати, які можуть використати суб'єкти формування та реалізації фіскальної політики для досягнення стабілізації економічної кон'юнктури й економічного розвитку, подолання економічної кризи. Обґрунтовано, що найбільше уваги в Україні варто приділяти політиці видатків, оскільки ефективне управління видатками бюджету, здатність раціонально їх використовувати та спрямовувати дадуть змогу забезпечити доволі високий рівень приросту ВВП. Встановлено, що спрямування видатків на капітальні потреби та розвиток соціальної, освітньої, медичної сфер, здатне підвищити рівень споживання, сприяти зростанню попиту загалом. Це забезпечить підвищення рівня зайнятості, зростання експорту продукції, розвиток промислового виробництва, інших галузей економіки і, як підсумок, збільшення ВВП.

Щодо результативності застосування податкових інструментів антициклічного регулювання встановлено, що приріст податкового навантаження зумовлює також зростання валового внутрішнього продукту. Проте позитивний ефект від зростання податкового навантаження є меншим, ніж при збільшенні видатків бюджету. Водночас якісне поєднання податкових і видаткових інструментів здатне забезпечити високі показники розвитку економіки України.

Доведено, що накопичення державного боргу створює найменший позитивний вплив на динаміку ВВП. Відповідно борг пропонується розглядати як інструмент тимчасової стабілізації економіки, додатковий ресурс фінансування видатків держави. В умовах економічного зростання вважається доцільним зменшувати рівень державного боргу та створювати на його противагу стабілізаційні бюджетні фонди, які держава здатна використати в умовах економічних дисбалансів і криз.

За результатами економіко-математичного моделювання найбільш ефективним методом антициклічного регулювання економіки визначено антициклічну фіскальну політику, яка виявляється у збільшенні видатків бюджету та зменшенні податкового навантаження в умовах економічного спаду і, навпаки, у зниженні видатків та підвищенні рівня податкового навантаження за

економічного піднесення («перегріву» економіки). З огляду на це державний борг запропоновано використовувати як тимчасовий і короткостроковий інструмент економічного стабілізування для підтримки функціонування монетарної політики, національної валюти, а у фіскальній сфері – як інструмент для зменшення дефіциту бюджету і лише у крайніх випадках – фінансування соціальних видатків держави.

З метою забезпечення дієвості фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки у роботі виокремлено напрямки підвищення ефективності фіскальних інститутів та інструментів фіскальної політики, серед яких: дотримання фіскальної дисципліни; забезпечення відкритості та прозорості в діяльності державних фіскальних інституцій; здатність швидкого й ефективного реагування на потенційні зовнішні та внутрішні загрози в економіці; вміння використовувати ефективні моделі, типи та види фіскальної політики для швидкого подолання кризових явищ в економіці; можливість завчасно прогнозувати зміни економічної кон'юнктури; дотримання принципів і критеріїв фіскальної стійкості; забезпечення продовження політики фіскальної децентралізації у поєднанні з фіскальною консолідацією; зниження рівня контролю за сферою виробництва; дебіюрократизація відносин держави та бізнесу; імплементація непрямих методів державного контролю у фіскальну сферу; забезпечення прозорості процедури державних закупівель; надання доступу громадськості до реального впливу на прийняття рішень у сфері економіки, через формування ефективних громадських дорадчих органів.

Зазначені напрямки одночасно слугують детермінантами економічного прориву і підґрунтям для побудови ефективної фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки в Україні.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми – обґрунтування теоретико-методологічних положень і розроблення практичних рекомендацій щодо формування фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки. Одержані результати дослідження дали змогу сформулювати науково-теоретичні, методологічні та практичні висновки, спрямовані на вирішення визначених завдань.

1. Економічні флуктуації, які виникали історично з певною періодичністю, були, є та будуть об'єктом різноманітних наукових досліджень. Саме періодичні економічні коливання визначили потребу у вивченні інструментів управління ними. В результаті дослідження обґрунтовано особливості та причини виникнення довгих, середніх і коротких економічних циклів і виокремлено п'ять сценаріїв економічного тренда, що дало змогу більш ефективно управляти економічними флуктуаціями, впливати на перебіг економічних циклів у країні. Встановлено, що саме державна фінансова політика, складовими якої є монетарна та фіскальна політики, відіграє важливу роль у процесі управління економічними

флуктуаціями. Використовуючи набір фіскальних і монетарних інструментів, уряд здатен впливати на перебіг економічного циклу, пришвидшувати процес подолання економічних криз, сприяти зниженню ризиків «перегріву» економіки, продовжувати економічне пожвавлення і зменшувати період економічного спаду.

2. На основі дослідження наукових засад антициклічного регулювання економіки та аналізу доробку представників різних наукових течій сформовано авторське бачення сутності цього поняття. Доведено, що основною метою антициклічного регулювання економіки за допомогою фіскальних заходів є досягнення економічного та соціального зростання, подолання негативних соціально-економічних наслідків. Засобами такого регулювання є інструменти фіскальної політики: податкова система, інші доходи держави, її видатки, боргова політика та політика збалансування бюджету. Ефективне використання таких інструментів здатне забезпечити необхідні параметри розвитку економіки: зростання ВВП, економічно обґрунтований рівень інфляції, попит і пропозицію, відповідний рівень доходів громадян та їхній розподіл, захист незахищених верств населення і фінансування їхніх потреб, стимулювання інвестицій, експортно-імпортне сальдо держави та є основою формування ефективної фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки.

3. Обґрунтовано, що фіскальна політика, як основа фіскальної парадигми, відіграє домінуючу роль у процесі антициклічного регулювання економіки. На основі сутнісних, методологічних і теоретичних особливостей такої політики встановлено, що держава використовуючи податкові, видаткові та боргові інструменти, здатна краще та більш ефективно впливати на перебіг економічного тренда, ніж вона це реалізує за допомогою інструментів монетарного характеру. Визначення переваг і недоліків дискреційної та недискреційної, проциклічної й антициклічної фіскальних політик дало змогу виокремити новий її вид – квазіфіскальну політику, яку переважно використовують уряди економічно слабких країн на етапах економічної рецесії та економічної кризи. Причинами застосування такої політики визначено нестійке макроекономічне становище, відсутність фінансової стійкості, неефективне державне управління.

4. В результаті ідентифікації детермінант реалізації фіскальної та монетарної політик, встановлено, що фіскальна політика відіграє важливу роль у подоланні криз, які виникають у світовій економіці. Водночас монетарні інструменти переважно є допоміжними в процесі антициклічного регулювання економіки. Обґрунтовано, що фіскальна та монетарна політики у процесі здійснення антициклічного регулювання економіки є взаємозалежними і взаємодоповнюючими. Антициклічна дія фіскальної політики залежить від інструментів дискреційного та недискреційного характеру і виявляється через ліберальну та соціально орієнтовану моделі. Застосування тієї чи іншої моделі залежить від історичних особливостей і стадій економічного циклу. Водночас встановлено, що навіть ті країни, які використовують ліберальну модель як традиційну, в умовах кризи часто посилюють вплив держави на економічні процеси, застосовуючи інструменти соціально орієнтованої фіскальної політики.

5. Аналіз наукових здобутків провідних учених в сфері економічної науки дав змогу визначити основні причини та наслідки виникнення економічних циклів, настання тієї чи іншої їхньої фази. Доведено, що кожен наступний економічний цикл відрізняється від попереднього причинами виникнення й особливостями перебігу. Встановлено, що більшість наукових досліджень базується на аналізі причин виникнення економічних коливань того періоду, в якому вони відбувалися, а тому інструменти антициклічного регулювання економіки, які застосовуються для управління попереднім циклом, часто є неефективними при управлінні наступними економічними флуктуаціями. Відповідно доведено необхідність пошуку нових методологічних підходів до антициклічного регулювання економіки, які здатні не лише подолати негативні наслідки, а й дадуть змогу виявляти загрози і ризики виникнення економічних дисбалансів у майбутньому.

6. На основі використання наукових методів діалектики, синергії та теорії ігор обґрунтовано сутнісні особливості кризи й економічної рівноваги, подано авторське трактування цих понять, а також сформовано чотири сценарії використання податкових, видаткових і боргових інструментів держави для досягнення економічної рівноваги. Розроблено комплексний теоретико-методологічний алгоритм забезпечення економічної рівноваги, який відображає вплив інструментів фіскальної політики на економічну кон'юнктуру в країні. Констатовано, що такі інструменти є основою фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки, відіграють важливу роль у процесі досягнення економічної рівноваги та недопущення стану кризи через можливість впливати на цінову політику для врегулювання попиту та пропозиції в країні.

7. Доведено, що економічна рівновага та розвиток у країні можливі за ефективного поєднання критеріїв фіскальної політики. Лише за умови дотримання соціальної справедливості (рівномірного оподаткування доходів громадян, достатнього рівня отримання соціальних благ за перерозподілу бюджету держави), забезпечення економічної ефективності та досягнення фіскальної достатності фіскальні заходи сприятимуть соціально-економічному розвитку країни. Розроблено науково-методологічний підхід до формування фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки через виокремлення її суб'єктів (держава; суб'єкти господарювання; громадяни; інвестори), об'єктів (економіка; соціальна сфера), інститутів (нормативно-правові інститути; економічні інститути; політичні інститути; суспільні інститути), інструментів (видатки держави; податкові надходження; державний борг), методів (дискреційна стимулююча і стримуюча фіскальні політики; недискреційна фіскальна політика автоматичних стабілізаторів), способів (антициклічна фіскальна політика; проциклічна фіскальна політика; квазіфіскальна політика), встановлення цілей (обґрунтовані параметри державних видатків; прийнятний рівень державного боргу; оптимальне податкове навантаження; збалансований бюджет держави) і мети (довготривалий соціально-економічний розвиток країни).

8. Аналіз макроекономічної практики в розвинених країнах світу, тих, що розвиваються, та які найбільше постраждали від фінансово-економічної кризи,

підтвердив, що в процесі подолання економічних криз найбільш ефективною є соціально орієнтована модель фіскальної політики. Встановлено, що саме використання дискреційних інструментів у процесі антициклічного регулювання економіки сприяло швидкому виходу країн з економічної рецесії та переорієнтуванню економічних трендів у напрямку зростання. А ті країни, що в умовах економічного зростання та рівноваги застосовували ліберальну модель фіскальної політики, за настання економічної депресії починали реалізовувати засади патерналістської (соціально орієнтованої) моделі. Обґрунтовано, що в Україні, розвиток економіки якої відбувається занадто повільними темпами, доцільним є використання соціально орієнтованої моделі фіскальної політики, що забезпечить швидші темпи економічного розвитку та підвищення рівня добробуту її громадян.

9. У результаті аналізу соціально-економічних показників, рівня економічного розвитку України, індикаторів добробуту громадян встановлено існування значних соціальних дисбалансів. Визначено три періоди становлення економіки України з чітко вираженими стадіями зростання, спаду та кризи. Встановлено, що лише упродовж третього періоду уряду вдалося реалізувати ефективні заходи щодо забезпечення соціально-економічного розвитку. Це виявилось в підвищенні соціальних показників (мінімальної заробітної плати, середнього рівня доходів громадян), зростанні економіки країни (зниження показників інфляції, збільшення ВВП), стабільності у фіскальній сфері. Підтверджено, що соціальна сфера напряму залежить від фіскальної політики уряду – перерозподілу доходів через податки і державні запозичення та фінансування соціальної сфери за допомогою видатків бюджетів.

10. Дослідження тенденцій у фіскальній сфері України дало змогу встановити, що упродовж аналізованого періоду економіка країни характеризувалася нестабільністю і розбалансованістю. Найбільш критичними для України визначено 2014–2015 рр., коли спостерігалось значне зниження макроекономічних показників щодо попереднього періоду (ВВП, податкові надходження, видатки уряду) та було накопичено найбільший державний борг. Проте фаза економічної кризи завершилася в 2016 р., коли відбулося поживлення економіки, яке тривало також у 2018 р., останньому в аналізованому у дослідженні періоді. Обґрунтовано, що досі соціально-економічне становище України доволі складне, а причиною цього є відсутність структурних змін у державному управлінні, наявність недоброчесності, недосконалість державних інститутів, безсистемність реформ у галузях економіки.

11. Оцінювання економічної кон'юнктури і соціально-економічних тенденцій в Україні підтвердило доцільність продовження проведення політики фіскальної децентралізації. Через значні економічні дисбаланси, загрозу настання економічної кризи поряд з політикою децентралізації визнано доцільним також проведення політики фіскальної консолідації. Встановлено, що лише за успішного поєднання цих двох політик і співпраці місцевих і центральних органів влади можна досягти успіхів в економічній сфері. Доведено, що незалучення місцевих органів влади до політики фіскальної консолідації знижує стимули до

ефективного використання власних фінансових ресурсів, спричинює дисбаланси в трансфертній політиці, призводить до маніпулювання свідомістю громадян-виборців. І навпаки, спільна, солідарна відповідальність за результати політик фінансової консолідації та децентралізації сприятиме досягненню високих результатів для економіки країни загалом.

12. Для забезпечення швидких темпів економічного розвитку і зростання рівня добробуту громадян в Україні варто слідувати курсу на досягнення фінансової стійкості. Доведено, що фінансова стійкість відображає здатність уряду в повному обсязі фінансувати наперед задані видатки за допомогою власних доходів податкового та неподаткового характеру або через залучення кредитних ресурсів, вартість обслуговування і погашення яких має бути меншою, ніж фінансовий результат держави від їхнього використання у майбутньому. Водночас встановлено, що фінансова стійкість не є інструментом стримування швидких темпів соціально-економічного розвитку країни, а, навпаки, сприяє ефективним реформам у країні.

13. Аналіз впливу фінансових інструментів на управління економічними циклами вказав на потребу запровадження фінансових правил в Україні. Така імплементація дасть змогу підвищити відповідальність уряду за взяті зобов'язання у сфері фіску. Наперед задані параметри фінансових показників (рівень державного боргу, дефіцит бюджету, функціональний розподіл видатків і формування доходів) забезпечать можливість прогнозування макроекономічних тенденцій в Україні на середньо- та довгострокову перспективу.

14. На основі всебічного аналізу фінансової політики, її впливу на економічну кон'юнктуру розроблено модель поведінки державних інституцій у цій сфері на різних стадіях економічного циклу, а також виокремлено заходи, які потрібно застосовувати для досягнення економічної рівноваги та подолання економічних криз. Така модель дасть змогу суб'єктам економічної політики держави ухвалювати ефективні рішення у фінансовій сфері, що пришвидшить темпи економічного розвитку, зростання добробуту громадян, дасть можливість оперативно реагувати на потенційні загрози та ризики, які можуть призвести до соціально-економічних дисбалансів.

15. Використовуючи економіко-математичний інструментарій, побудовано фінансову модель, в якій визначено вплив податкових надходжень, видатків зведеного бюджету України та державного боргу на зміни валового внутрішнього продукту. Досліджено та встановлено значний вплив видатків бюджету і податкових надходжень на динаміку ВВП. Зокрема, їхнє підвищення зумовлює збільшення валового внутрішнього продукту, тоді як зростання державного боргу незначно впливає на приріст макропоказника. Отримані результати дають змогу розробити ефективні заходи щодо використання інструментів фінансової політики в процесі антициклічного регулювання, що сприятимуть досягненню високих темпів розвитку економіки та зростання добробуту громадян держави.

16. У ході формування напрямів підвищення ефективності вітчизняних фінансових інститутів для забезпечення дієвого антициклічного регулювання економіки доведено, що без їхньої трансформації, дотримання фінансової

дисципліни, забезпечення відкритості та прозорості в їх діяльності, здатності швидко й ефективно реагувати на потенційні економічні зовнішні та внутрішні загрози, вміння використовувати ефективні моделі, типи та види фіскальної політики для швидкого подолання кризових явищ в економіці, можливості прогнозувати зміни економічної кон'юнктури, без побудови прозорих відносин між суб'єктами фіскальної політики, досягти швидких темпів економічного зростання та підвищення добробуту громадян неможливо. Встановлено, що, незважаючи на певні позитивні зрушення у сфері антициклічного регулювання економіки, досягти швидкого економічного розвитку в Україні надзвичайно складно без вирішення таких основних структурних проблем: відсутність належного експертного нагляду з боку суспільства, неякісне законодавче підґрунтя, низький рівень доброчесності тощо.

17. Сформовано фіскальну парадигму антициклічного регулювання економіки, яка базується на соціально орієнтованій моделі суспільних відносин із чітко вираженими елементами антициклічного характеру та визначеними суб'єктами, об'єктами, інструментами, методами, способами, цілями та метою. Обґрунтовано, що основою сформованої фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки мають бути імплементація фіскальних правил у вітчизняну практику державного управління, дотримання показників фіскальної стійкості, трансформація державних інститутів у напрямку доброчесності, прозорості та підзвітності. Використання такої парадигми сприятиме пришвидшенню економічного розвитку та зростанню добробуту громадян України, а також дасть змогу вчасно виявляти зовнішні та внутрішні загрози економічного, соціального, екологічного, безпекового й іншого характеру.

Основні результати дослідження використовуються у діяльності Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби України, Тернопільської обласної ради, Головного управління Державної податкової служби України в Тернопільській обл., в Івано-Франківському регіональному відділенні Асоціації міст України, а також у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Маршалок Т. Я. Фіскальні імперативи економічної рівноваги : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 382 с. (22,20 д. а.)
2. Маршалок Т. Я. Теоретична та методологічна концептуалізація перекладання податків. *Світ фінансів*. 2011. Вип. 3. С. 101–112 (0,8 д. а.)
3. Маршалок Т. Я., Федун І. Л. Фіскальні та регулюючі ефекти справляння податків та податкових платежів в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2011. № 6. С. 283–292 (особистий внесок автора: визначено регулюючі ефекти справляння обов'язкових платежів в Україні) (0,45 д. а.).

4. Маршалок Т. Я., Валигура В. А. К проблеме идентификации сущности понятий налогового бремени, нагрузки и уровня налогообложения. *Налоги и финансовое право*. 2012. № 4. С. 323–329 (особистий внесок автора: визначено сутність понять «податкове навантаження» та «податковий тиск») (0,5 д. а.).
5. Маршалок Т. Я. Оптимизация налоговой нагрузки физических лиц – субъектов предпринимательской деятельности в Украине. *Наукові праці Науково-дослідного фінансового інституту*. 2013. Вип. 2 (63). С. 10–16 (0,8 д. а.).
6. Маршалок Т. Я. Моніторинг перекладання податкового тягара в Україні. *Світ фінансів*. 2013. Вип. 1. С. 134–140 (0,9 д. а.).
7. Маршалок Т. Я. Прагматизм реалізації критеріїв фіскальної політики. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 4 (21). С. 384–391 (0,8 д. а.).
8. Маршалок Т. Я., Заклекта-Берестовенко О. С. Фінансова деструктивність добробуту громадян в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 9 (160). С. 191–194 (особистий внесок автора: виокремлено основні причини деструктивності добробуту громадян в Україні) (0,5 д. а.).
9. Маршалок Т. Я., Олексійчук С. В. Внутрішня боргова політика держави: форми, принципи та цілі реалізації. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 2 (47). С. 43–52 (особистий внесок автора: проаналізовано тенденції внутрішнього боргу в Україні) (0,4 д. а.).
10. Маршалок Т. Я. Політика фіскальної децентралізації в Україні – позитивні та негативні ефекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2016. № 2 (30). С. 82–88 (1,1 д. а.).
11. Marshalok T., Gerchakivskiy S. History of tax system formation in Ukraine: road to success or period of lost opportunities. *Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles*. Dradt2Digital Publishing House, 2017. P. 100–102 (особистий внесок автора: проаналізовано та виокремлено періоди становлення податкової системи в Україні) (0,1 д. а.).
12. Маршалок Т. Я. Особливості застосування інструментів дискреційної та недискреційної фіскальної політики в умовах циклічності економіки. *Сталий розвиток економіки*. 2018. № 1 (38). С. 206–214 (1,1 д. а.).
13. Маршалок Т. Я. Аналіз фіскальної політики України в умовах економічних циклів: позитивні та негативні аспекти. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. Вип. 9 (208). С. 22–37 (1,2 д. а.).
14. Маршалок Т. Я. Фіскальні інструменти антициклічного регулювання економіки. *Формування фіскального простору України в умовах глобалізаційних дисбалансів* : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 145–158 (1,2 д. а.).
15. Маршалок Т. Я. Вплив політичної турбулентності на економічний розвиток України. *Економічний дискурс*. 2019. Вип. 1. С. 22–36 (1,3 д. а.).
16. Маршалок Т. Я. Економічні хвилі та цикли в наукових теоріях, сценарії економічної кон'юнктури. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1-2 (78). С. 69–79 (1,1 д. а.).

17. Маршалок Т. Я., Мороз І. М. Вплив державного боргу на економічний розвиток країни. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 2 (59). С. 23–36 (особистий внесок автора: проаналізовано зміну економічної кон'юнктури крізь призму залучення державних запозичень) (0,4 д. а.).

18. Marshalok T., Desyatnyuk O. Anti-Cyclical Fiscal Regulation of the Worldwide Countries' Economies – Opportunities for Ukraine. *Journal of European Economy*. 2019 Vol. 18, N. 2 (69). P. 245–269 (особистий внесок автора: проаналізовано сучасні фіскальні тренди та виокремлено особливості антициклічної фіскальної політики у зарубіжних країнах) (0,8 д. а.).

19. Маршалок Т. Я. Теоретичні підвалини виникнення економічних коливань та методологічні особливості управління ними. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 43. С. 9–17 (1,2 д. а.).

20. Маршалок Т. Я. Фіскальна політика держави з досягнення економічної рівноваги та подолання економічних дисбалансів. *Бізнес-Інформ*. 2019. № 7 (498). С. 32–39 (1,4 д. а.).

21. Маршалок Т. Я. Соціально-економічні та фіскальне середовище України в умовах економічних дисбалансів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2019. № 14 (42). С. 97–109 (1,2 д. а.).

22. Маршалок Т. Я. Розвиток державних фіскальних інститутів у контексті забезпечення економічної рівноваги в Україні. *Проблеми економіки*. 2019. № 3 (41). С. 208–216 (1,1 д. а.).

23. Маршалок Т. Я., Десятнюк О. М. Переваги та недоліки фіскальних правил як інструментів антициклічного регулювання економіки. *Облік і фінанси*. 2019. № 3 (85). С. 71–81 (особистий внесок автора: обґрунтовано доцільність запровадження фіскальних правил у фіскальну вітчизняну практику) (0,7 д. а.).

24. Маршалок Т. Я., Мороз І. М. Шляхи досягнення економічної рівноваги через забезпечення фіскальної стійкості в країні. *Економічний аналіз*. 2019. Т. 29, № 3. С. 49–62 (особистий внесок автора: розроблено критерії досягнення фіскальної стійкості в Україні) (0,65 д. а.).

25. Маршалок Т. Я. Особливості державної політики у сфері антициклічного регулювання економіки – теорія та методологія. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2019. Вип. 24. С. 63–74 (1,1 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру

26. Маршалок Т. Я. Вплив інфляційного податку на економічні процеси країни. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації* : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. Ч. 2 (м. Тернопіль, 22–24 лют. 2012 р.). Тернопіль : Екон. думка, 2012. Ч. 2. С. 111–113 (0,1 д. а.).

27. Маршалок Т. Я. Фінансова деструктивність добробуту громадян в Україні. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації* : матеріали ХІ Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. Ч. 2 (м. Тернопіль, 13–14 берез. 2014 р.). Тернопіль : Вектор, 2014. С. 93–95 (0,1 д. а.).

28. Маршалок Т. Я. Парадигма фіскальної децентралізації в умовах економічних трансформацій. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації* : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. (м. Тернопіль, 26–27 берез. 2015 р.). Тернопіль : Вектор, 2015. С. 174–175 (0,1 д. а.).

29. Маршалок Т. Я. Фіскальна децентралізація в Україні, як запорука розвитку економіки. *Економіка України в умовах сучасних геополітичних трансформацій* : матеріали Всеукр. наук.-практ. Конф. молод. вчен. (м. Львів, 21–22 трав. 2015 р.). Львів : ЛКА, 2015. С. 146–147 (0,2 д. а.).

30. Маршалок Т. Я. Децентралізація – запорука розвитку чи шлях до занепаду? *Фінансово-банківські та адміністративні послуги: проблеми управління та перспективи розвитку* : Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 12–13 листоп. 2015 р.). Тернопіль : Астон, 2015. С. 207–208 (0,1 д. а.).

31. Маршалок Т. Я. Фіскальна політика в умовах економічних коливань. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації* : матеріали XV Ювіл. Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. (м. Тернопіль, 29–30 берез. 2018 р.). Тернопіль : Екон. думка, 2018. С. 155–157 (0,1 д. а.).

32. Маршалок Т. Я. Фіскальні детермінанти антициклічного регулювання економік країн світу. *Зовнішньоекономічна діяльність: податки, митне регулювання та інституційні зміни* : зб. матеріалів конф. (м. Харків, 30 листоп. 2018 р.). Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця : Фінарт, 2018. С. 222–226 (0,2 д. а.).

33. Маршалок Т. Я. Фіскальні імперативи антициклічного регулювання економіки. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 4–5 жовт. 2018 р.). Одеса : Принт бистро, 2018. С. 79–85 (0,2 д. а.).

34. Маршалок Т. Я. Важливість класифікації параметрів економічного, соціального, політичного характеру у забезпеченні дієвих антициклічних економічних заходів держави. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації* : зб. тез доп. XVI Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. (м. Тернопіль, 9–10 квіт. 2019 р.) Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2019. С. 168–169 (0,2 д. а.).

35. Marshalok T., Desyatnyuk O. Econometric Model of the Effect of Macro-Fiscal Instruments on Economic Conjuncture in Ukraine. *International Conference on Advanced Computer Information Technologies ACIT'2019* (Ceske Budejovice, 5–7 June 2019). Ceske Budejovice, 2019. P. 342–345 (Scopus) (особистий внесок автора: побудовано економіко-математичну модель, яка відображає вплив податкових інструментів та видатків держави на динаміку ВВП) (0,25 д. а.).

36. Маршалок Т. Я., Десятнюк О. М. Вплив фіскальних інструментів на економічну кон'юнктуру в Україні. *Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 10 верес. 2019 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 15–19 (особистий внесок автора: проаналізовано зміщення векторів податкової, боргової політик та політики видатків на стадіях економічного поживавлення та піднесення) (0,1 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Маршалок Т. Я. Фіскальна парадигма антициклічного регулювання економіки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2020.

Дисертація присвячена розробленню теоретико-методологічних, методичних і практичних рекомендацій щодо формування фіскальної парадигми антициклічного регулювання економіки. Розкрито сутність, особливості та причини виникнення і функціонування економічних циклів, ґрунтовно проаналізовано наукові принципи антициклічного регулювання економіки. Висвітлено теоретичні засади фіскальної політики в процесі управління економічними циклами. Обґрунтовано необхідність підвищення ролі фіскальної та монетарної політик при проведенні державою заходів антициклічного економічного регулювання. Виокремлено науково-методичні підходи до трактування економічної рівноваги та кризи, а також розроблено методологічну модель забезпечення економічної рівноваги засобами фіскальної політики. Розроблено сценарії використання інструментів фіскальної політики в процесі антициклічного регулювання економіки. Проаналізовано застосовувані в країнах світу заходи антициклічного регулювання економіки, досліджено соціально-економічні тенденції в Україні та визначено ефективність фіскальної політики в процесі забезпечення економічного розвитку й підвищення рівня добробуту громадян. Обґрунтовано необхідність здійснення фіскальних консолідації та децентралізації в Україні як важливих інструментів досягнення економічної рівноваги. Доведено необхідність забезпечення процесу досягнення фіскальної стійкості та визначено перспективи імплементації фіскальних правил у вітчизняну практику. Виокремлено особливості поведінки фіскальних інституцій у процесі управління економічними циклами. Побудовано економетричну модель, яка відображає вплив інструментів фіскальної політики на економічний розвиток в Україні. Запропоновано шляхи підвищення ефективності вітчизняних фіскальних інститутів у процесі здійснення антициклічного регулювання економіки.

Ключові слова: економічний цикл, антициклічне регулювання економіки, фіскальна політика, фіскальна парадигма, фіскальна стійкість, фіскальні правила, фіскальна децентралізація, фіскальна консолідація.

АННОТАЦИЯ

Маршалок Т. Я. Фискальная парадигма антициклического регулирования экономики. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Тернопольский национальный экономический университет, Тернополь, 2020.

Диссертация посвящена разработке теоретико-методологических, методических и практических рекомендаций по формированию фискальной парадигмы антициклического регулирования экономики. Раскрыта сущность, особенности и причины возникновения и функционирования экономических циклов, основательно проанализированы научные принципы антициклического регулирования экономики. Освещены теоретические основы фискальной политики в процессе управления экономическими циклами. Обоснована необходимость повышения роли фискальной и монетарной политик при проведении государством мер антициклического экономического регулирования. Выделены научно-методические подходы к трактовке экономического равновесия и кризиса, а также разработана методологическую модель обеспечения экономического равновесия средствами фискальной политики. Разработаны сценарии использования инструментов фискальной политики в процессе антициклического регулирования экономики. Проанализированы применяемые в странах мира меры антициклического регулирования экономики, исследованы социально-экономические тенденции в Украине и определена эффективность фискальной политики в процессе обеспечения экономического развития и повышения уровня благосостояния граждан. Обоснована необходимость осуществления фискальных консолидации и децентрализации в Украине как важных инструментов достижения экономического равновесия. Доказана необходимость обеспечения процесса достижения фискальной устойчивости и определены перспективы имплементации фискальных правил в отечественную практику. Выделены особенности поведения фискальных институтов в процессе управления экономическими циклами. Построена эконометрическую модель, которая отражает влияние инструментов фискальной политики на экономическое развитие в Украине. Предложены пути повышения эффективности отечественных фискальных институтов в процессе осуществления антициклического регулирования экономики.

Ключевые слова: экономический цикл, антициклическое регулирование экономики, фискальная политика, фискальная парадигма, фискальная устойчивость, фискальные правила, фискальная децентрализация, фискальная консолидация.

ANNOTATION

Marshallok T. Y. Fiscal paradigm of countercyclical regulation of economy. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Economic Sciences in the specialty 08.00.08 – Money, finance and credit. – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2020.

The dissertation is devoted to the development of theoretical, methodological, methodical and practical recommendations for the formation of the fiscal paradigm of countercyclical regulation of the economy.

The peculiarities and causes of the long, medium and short economic cycles are substantiated and five scenarios of economic trend are singled out. It is established that exactly the state financial policy, the components of which are monetary and fiscal policy, plays an important role in the process of managing economic fluctuations. It is proved that the main purpose of the countercyclical regulation of the economy through the fiscal measures is to achieve economic and social growth, to overcome the negative social and economic consequences. The elucidation of the advantages and disadvantages of discretionary and non-discretionary, pro-cyclical and countercyclical fiscal policies made it possible to single out its new type – quasi fiscal policy, which is mainly used by economically weak governments on the stages of economic recession and economic crisis. It is substantiated that fiscal and monetary policies in the process of countercyclical regulation of the economy are interdependent and complementary.

The necessity to find new methodological approaches to countercyclical regulation of the economy, which would be able not only to deal with the consequences, but also to identify threats and risks of economic imbalances in the future. As a result of developing a comprehensive theoretical and methodological algorithm for ensuring economic balance, which reflects the impact of fiscal policy instruments on the economic situation in the country, it is stated that such tools play an important role in the process of achieving economic balance and preventing crisis through the ability to influence the pricing policy of demand and supply regulation in the country. A scientific and methodological approach to the formation of the fiscal paradigm of countercyclical regulation of the economy through the separation of its subjects, objects, institutions, tools, goals and objectives is developed.

It is substantiated that in Ukraine, which level of economic development is too slow, it is advisable to focus on the use of socially oriented model of fiscal policy, which will ensure rapid economic development and increase the welfare of Ukrainian citizens. There are three periods of formation of Ukraine's economy with clear stages of growth, decline and crisis. It is established that only during the third, last period, the government managed to ensure effective steps for social and economic development. It is substantiated that the social and economic environment in Ukraine is still not in the best position. The reason of such position is the lack of structural changes and approaches in public administration, the presence of dishonesty, imperfect state institutions, unsystematic reforms in all sectors of the economy.

The expediency of continuing the policy of fiscal decentralization is confirmed. It is established that only with the successful policies' compilation of fiscal decentralization and consolidation and the joint work of local and central authorities we can achieve success in the economic sphere of the country. It is proved that fiscal sustainability reflects the government's ability to fully finance predetermined expenditures through its own tax and non-tax revenues or through attracting credit resources, the cost of servicing and repayment of which should be less than the financial result of the state from their usage in the future. The analysis of the impact of fiscal instruments on the management of economic cycles made it possible to highlight the need to introduce fiscal rules in Ukraine, which will increase the government's responsibility for its fiscal commitments.

Based on a thorough and comprehensive analysis of the fiscal policy, its impact on the economic situation, the model of behaviour of state institutions in the field of fiscal policy at different stages of the economic cycle was developed. This will allow state economic policy subjects to make qualitative decisions in the sphere of fiscal policy, which will accelerate the pace of economic development, increase the welfare of citizens, will respond quickly to potential threats and risks which may lead to social and economic imbalances. A significant impact of budget expenditures and tax revenues on GDP dynamics is established. In particular, their increase leads to an increase of gross domestic product, while the growth of the public debt has a negligible impact on the growth of the macro indicator. It is substantiated that despite some positive changes in the field of countercyclical regulation of the economy, without solving a number of structural problems, including: lack of proper expert supervision by society, poor legal framework, low level of integrity, to achieve rapid economic development in Ukraine will be extremely difficult.

It is substantiated that the basis of the formed fiscal paradigm of countercyclical regulation of the economy should be the implementation of fiscal rules in the domestic practice of public administration, compliance with fiscal sustainability indicators, transformation of state institutions in the direction of integrity, transparency and accountability.

Key words: economic cycle, countercyclical regulation of the economy, fiscal policy, fiscal paradigm, fiscal sustainability, fiscal rules, fiscal decentralization, fiscal consolidation.

Підписано до друку 31.07.2020 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 2,0.
Зам. № А024-20. Тираж 150 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua